

І. АИЗЕНШТОК

Замітки й матеріали про Шевченка.

І. НЕВИДАНИЙ ЛИСТ Т. ШЕВЧЕНКА.

Новопетровское укрепление, 1852, июля 16.

Единый друже мой, не прогневались-ли вы за что на меня? Думаю, думаю, вспоминаю и в догадках теряюсь, не обретаю за собою вины не единые. Впрочем, едва-ли кто себя обвинит! Простите великодушно, аще что содеях пред вами по простоте моей, и напишите хоть единую строку, чтобы я мог ведать, что вас еще здраво бог милосердный носит по сей грешной земле. Вот уже третий год, как я не имею от вас никакого известия; последнее письмо ваше получил я в Оренбурге 1850, в последних числах Мая, на которое по разным скверным приключениям не мог отвечать вскоре. А писал вам уже из Новопетровского Укрепления того же года месяца Ноября, Вам и В. Н., и ни от вас ни от В. Н. до сих пор не имею совершенно никаких известий; право, не знаю, что думать! Или панихиду по вас править, или думать, что вы на меня сердиты; за что ж бы вы на меня прогневались вопрос сей для меня узел Гордиев. Скорблю сердечно, и тем паче плачу, что я во узах моих с вами только и В. Н. иногда переписывался. Прошу вас, умоляю! когда получите письмо мое, то хоть чистой бумаги в конверт запечатайте та пришлите; по крайней мере я буду знать, что вы здравствуете.

Не пишу вам ничего о самом себе, потому что нет хорошего материалу для повествования. А описывать скверную мою долю тошно и грешно по моему. Это все равно, что роптать на бога. Пускай aby тянется жизнь моя невеселая, как мне бог дал. Одно, чего бы я просил у бога, как величайшего блага,— это хоть перед смертью взглянуть разочек на вас, добрых друзей моих, на Днепр, на Киев, на Украину; и тогда, как христианин спокойно умер бы я. И теперь не неволя давит меня в этой пустыне, одиночество—вот мой лютейший враг! в этой широкой пустыне мне тесно, а я один. До вас, я думаю, не дошло сведение, где именно это Новопетровское Укрепление, то я вам расскажу. Это будет на северо-восточном берегу Каспийского Моря, на полуострове Мангишлаке. Пустыня, совершенная пустыня, без всякой растительности,—песок да камень. И самые нищие

обитатели это кочующие кой-где киргизы. Смотри на эту безжизненность, такая тоска одолеет, что сам не знаешь, что с собой делать, и если б можно мне было рисовать, то, право, ничего не нарисовал бы, так пусто. Да я до сих пор не имею позволения рисовать. Шестой год уже, ужасно!

Что же еще написать вам? право, нечего, худого очень нет, а хорошего и подавно. Монотонно, однообразно, больше ничего. Начальника мне бог послал человека доброго. Вообще люди добрые меня не чуждаются. Живу я, как солдат, разумеется, в казармах. Удобный случай изучить солдатские обычай и нравы. Смиюсь сквозь слезы,—что делать, слезами горю не пособить, а уныние—грех великий! Дожидаем в Укрепление нынешнего лета Корпусного Командира. Думаю просить, чтобы позволил мне в здешнюю церковь безмездно написать запрестольный образ во имя воскресения Христова. Не знаю, что будет. Великой бы радостью подарил меня, если бы позволил: вот уже шестой год, как я кисти и не видал.

Прошу вас, пишите ко мне, хоть одну строчку, чтобы я знал, что вы живы и здоровы. Илье Ивановичу и всему дому вашему,—до земли поклон. Соседу вашему и соседке в Бегаче также.

Прощайте. Остаюсь в ожидании известия от вас, Ваш искренний.

Т. Шевченко.

Адресуйте ко мне так. Его Высокоблагородию Антону Петровичу *Маевскому*, Коменданту Новопетровского укрепления. *Летом*—в г. Астрахань, *Зимою*—в г. Гурьев на Урале.

Лист цей, адресований Андрію Івановичу Лизогубові, зберігається поміж іншими автографами Шевченка в Чернігівському Музеї Української Старовини ім. В. В. Тарновського.

Ім'я А. І. Лизогуба дуже тісно зв'язане з ім'ям Шевченка й досить часто зустрічається в біографії його, як ім'я одного з найдавніших друзів Шевченка і прихильників його. Ще 20 грудня року 1844 В. Н. Рєпніна писала про нього Шевченкові: «С каким благоразумием и вместе теплым сочувствием ценил А. И. Лизогуб ваши малороссийские пиесы и как я сожалею, что вы не знакомы лично с ним» ¹⁾. Слідуючого року Шевченко познайомився з Лизогубом особисто, зійшовся з ним, часто гостював у маєтку його, Сєдневі, і, розстаючись із ним року 1847, віддав йому на збереження свою тільки закінчену поему—«Наймичку», яку взяв назад лише через 10 років—коли повернувся із заслання ²⁾. Після арешту й заслання поета, Лизогуб був одним з небагатьох його друзів, що зберігли з ним зв'язок: більша, частина знайомих одцуралася Шевченка, боючися «неприємностей». В одному листі до А. Лизогуба (р. 1848, 1 лютого) поет писав: «Всяк друг речет: содружился ему и аз: но есть именем точно друг.—Отак тепер і зі мною сталося,—було на собаку кинь,

¹⁾ «Киевская Старина», 1897, № 2, стор. 166.

²⁾ Конисский, «Жизнь Шевченка», стор. 474.

то влучиш друга, а як прийшлося до скруту, то святий їх знає, де вони поділись! Чи не вмерли, крий боже? Ні, здоровують: та тільки одцурались безталанного свого друга. Бог їм (звинить), як би вони знали, що єдине слово ласкаве тепер для мене паче всякої радості,—так що ж—недогадливі»¹⁾. До нас дійшло 8 листів Шевченка і 7 листів Лизогуба, що вони в цілому охоплюють час од 2 вересня 1847 року (дата першого листа Лизогуба) до 14 березня 1850 року (останній лист Шевченка відомий до цього часу). Та й то переважна частина листів припадає на перші півтора роки заслання; за тим трапилася мимовільна перерва: лист Лизогуба, датований 15 липня 1848, дійшов до адресата лише через півтора роки, коли в листопаді 1849 року поет повернувся до Оренбургу з Аральської експедиції. Листи Лизогуба²⁾, захоплені під час оренбурзького трусу, викликали гнів всемогутнього тоді шефа жандармів Орлова, який особисто пригрозив Лизогубові, після чого писати до Шевченка було вже справою небезпечною³⁾. І тому останні листи, в числі їх і друкований вище залишилися без відповіді...

Згадані в листі особи: Ілля Іванович—І. І. Лизогуб, брат. А. І. «В. Н.»—Варвара Миколаєвна Репніна—«одно из светлых видений» в житті поета. Листи її видруковані М. Чалим в «Киевской Старине» (1897, № 2); листи самого поета—в т. I загаданого уже «Повного видання творів», під ред. Б. Лепкого. Див. також цікаву хоч і помилкову в деталях статтю М. О. Гершензона, «Т. Г. Шевченко и кн. В. Н. Репнина» («Русские пропилеи, т. 2. М. 1916, стор. 179—263⁴⁾).

II. ЛИСТ П. О. КУЛИША ПРО ПОХОРОН ШЕВЧЕНКА.

Лист. П. О. Куліша до відомого українського драматурга й друга Шевченка—Я. Г. Кухаренка, що ми його друкуємо нижче, написаний зараз же по смерті поета. Не подаючи нових відомостей про похорон Шевченка, лист, однак, є важливий, як нове кільце довгого й мінливого ланцюга відносин і поглядів Куліша на Шевченка: відомо, як різко мінилися ці погляди й давно вже з'явилася потреба дати їм якийсь лад або звести їх у систему⁵⁾.

¹⁾ Повне видання творів Тараса Шевченка (за редакцією Лепкого), т. I, стор. 301—302.

²⁾ Видані згодом М. І. Стороженком. Див. «Киевская Старина», 1900, № 9, стор. 311—322—«Новые материалы для биографии Шевченка».

³⁾ Кониський «Жизнь Шевченка», стор. 565.

⁴⁾ Тут можна між иншим зауважити, що надрукований в статті і репродукований у факсиміле «лист Т. Г. Шевченко» написаний в дійсності зовсім не поетом: це легко довести порівнянням почерка та аналізом листа.

⁵⁾ Про взаємини Шевченка й Куліша писали: 1) М. Євшан. Шевченко і Куліш.—Тарас Шевченко. Київ. 1911 р.; 2) Ол. Грушевський. Шевченко і Куліш.—Шевченківський Збірник, т. I, Спб. 1914; 3) М. Слабченко. До історії відношень між П. О. Кулішем та Т. Г. Шевченком. Харків, 1909; 4) П. Зайцев. Нові матеріали до біографії й творчості Шевченка. Передмова Куліша до «Неофітів»—«Наше Минувле», № 1—2 та инш.

Не випереджаючи зараз висновків такого майбутнього дослід, дозволяємо собі висловити гадку, що в дійсності ніякої «зради» Куліша що до Шевченка не було.

Куліш завсігди цінував Шевченка, як великого українського поета, і не любив (а часом і ненавидів), як сильнішого суперника. Як відомо, Куліш був дуже вразливим, що до всякої критики, й широко вважав себе непогрішним в своїх міркуваннях та творчості. Оце, між иншим, зауважив і Шевченко в своєму «Щоденнику»: «Он хотя и жестоко, но иногда скажет правду. Зато ему не говори правды, если хочешь сохранить с ним добрые отношения».

Автограф листа зберігається поміж иншими паперами П. О. Куліша в Чернігівському музеї ім. В. В. Тарновського. Нижче ми наводимо цього листа цілком, не зберігаючи, проте, особливостей орфографії оригіналу, що не викликається тут нагальною потребою.

Ось цей лист:

Високоповажаний Пане.

Якове Герасимовичу!

Великий і славний на весь світ кобзарь наш Тарас уклався спати до страшного суду. Поховали ми його вчора з великою шанобою. Над домовиною його в Академічній церкві говорили ми речі поважні, хвалячи його подвиги славетні і дякуючи йому за добру науку. Перше всіх сказав своє слово я—і таки так, як оце до Вас пишу, за мною Білозерський, а за ним Костомаров,—тиї то, бачте, козарлюги, що вкупі з ним бідували та бідуючи душі свої гартували, а потім іще багато було всяких річей і в церкві й на могилах. Весь університет проважав його домовину, лавровими вінками вкриту. Студенти не дали її коням везти, а сами несли аж до самісінької ями. Тут мертвих возять закривши, а ми свого Тараса провели одкритого. Багато людей усякого чину йшло за його домовиною, а було б у десятеро більше, коли б дурна поліція дозволила припечатати в газетах, що вмер Шевченко, а то більша часть города й досі не знає. Писав би до Вас багато, та сльози очі заливають. Ми вже зібрали тут тисячі із дві цілкових, щоб перевезти Тараса на Україну і що-небудь добре вчинити на вічну йому пам'ять—школу яку, або-що. Може, хто і в Вас знайдеться охочий до сього доброго діла, то нехай висилає свою частину Михайлу Матвієвичу Лазаревському в С.-Петербург, на Вас. Остр. в 5 лін. д. Воронина. Так-то ми тепер із Вами, чорноморцями, посиротіли! Може й через сотню літ не явиться такий кобзарь на Україні.

Бувайте ж здорові, козаки панове братья, та не забувайте нас, українців.

Щирим серцем до Вас прихильний.

П. Куліш.

Р. Б. 1861, февр. 28.
С.-Петербург.

Рівнобіжно й у додаток до цього листа не шкодить навести й уривки з листа іншого близького учасника похорон Шевченка, М. І. Костомарова (лист до К. Ф. Юнге). «Его отпевали в Академ. церкви... Несколько речей, произнесенных на мало-российском, великорусском и польском языках, свидетельствовали о значении, какое он приобрел у всех трех соединенных под русским государством славянских народов. Особенно была хороша речь польская, возвещавшая справедливость той ненависти южно-россиян к полякам, которая проглядывает в сочинениях Шевченка. Жаль, что из академиков никто не сказал о нем, как о их товарище и художнике, как будто бы он им не был. Остался один поэт. Да и вообще Академия как будто была к нему холодна. Я не встречал знакомых образов академического мира, встречаемых некогда у вас в доме ¹⁾. Даже великого творца новгородского памятника Микешина я там не заметил. Зато университет показал к нему чрезвычайное нежданное сочувствие. Аудитории тогда были почти пусты. Гроб Тараса несли студенты до самого смоленского кладбища. Со стороны можно было подумать, что хоронят университетского профессора, а не художника... Вечная память поэту-страдальцу, купившему свой неувядаемый венец славы тяжким горем» ²⁾.

III. КНИГОЗБІРНЯ Т. ШЕВЧЕНКА.

Один з найпильніших дослідувачів Шевченка, П. І. Зайцев, в одній зі своїх статтів-матеріалів кинув якимось таке цікаве повідомлення:

«Друзья поэта.—пише він,—художник Честаховский и братья Лазаревские, составили опись его вещей, картин и библиотеки. Эти описи представляют очень ценный материал, но для опубликования их понадобилось бы слишком много места. Описи вещей к характеристике Шевченка, как глубокого эстета, прибавляют новые данные: обилие предметов домашнего обихода, по возможности дорогих, обилие костюмов и относящихся к ним украшений поражает своим разнообразием и видимой изысканностью привычек их обладателя. Библиотека, составляющая лишь 110 №№, собранных в значительном большинстве после возвращения из ссылки, заключала в себе много подарков с автографами авторов-дарителей. Назовем из них П. Якушкина, С. Т. Аксакова, И. С. Тургенева, А. Ф. Писемского, Марка Вовчка, П. Кулиша, М. Максимовича... Каждому из изучающих Шевченка необходимо ознакомиться с названным сейчас материалом. Его изучение помогает восстановить картину внешней обстановки жизни поэта и содержание питавшей его духовной пищи. Она

¹⁾ К. Ф. Юнге—донька графа Ф. П. Толстого славетного гравера й віце-президента Академії Мистецтв.

²⁾ К. Ф. Юнге. Воспоминания (1843—1860 г.). В-во «Сфинкс», стор. 311.

была, несомненно, богаче и разнообразнее, чем это думали раньше и думают до сих пор¹⁾.

Друкуючи нижче зазначений П. Зайцевим реєстр книг Шевченківської книгозбірні, що зберігається тепер в Музею Української Старовини імені В. В. Тарновського в Чернигові²⁾, мушу попередити подати кілька уваг.

Питання про начитаність Шевченка та освіту його було піднято після смерті поета, але й досі є нерозв'язаним. «Читал Шевченко, я полагаю,—пише в своїх споминах Тургенев,—очень мало (даже Гоголь был ему лишь поверхностно известен), а знал еще меньше того»³⁾. Так само й Куліш, що добре знав поета, хоч і не об'єктивний, що до його, називає Шевченка «чоловіком темним»⁴⁾, а вірна подруга й незмінний підголосок Куліша, Ганна Барвінок, каже про Шевченка, що він є «мало-освічений», «тільки торкнутий віянням віробожного вільнодумства».

Зовсім недавно з оцінкою освічености Шевченка виступив такий авторитет, як славетний мовознавець Ф. Є. Корш. «Шевченка довольно трудно сравнить с другими поэтами,—казав він на ювілеї поета у 1911 році,—потому что он представляет собою соединение, с одной стороны, сравнительно скудного образования и недостаточного развития умственного, а с другой стороны, несомненной гениальности. Что касается образования Шевченка, то, сколько ни находим мы следов некоторой начитанности в его сочинениях, во всяком случае, надо сказать, что оно было очень недостаточно: недостаточно, если мы сравним его познания и степень развития с тем, что он хотел сказать в своих сочинениях, и с самыми предметами некоторых из его сочинений»⁵⁾.

Правда, трохи далі шановний учений зазначав, що «во всяком случае, Шевченко читал, сколько мог, и, очевидно, начитанность у него была довольно порядочная» (ibid., 62); все ж таки, однак, Шевченка вважав акад. Корш «человеком с образованием далеко недостаточным и бессистемным» (ibid., 66), і висновком з усього сказаного є: «Итак, Шевченко был человек сравнительно необразованный» (ibid., 64).

Так, в уяві значної частини українства (не треба перебільшувати численности цієї частини, як не треба також вважати її

¹⁾ Павел Зайцев. Новое о Шевченке.—Русск. Библиофил. 1914. № 1, стр. 27.

²⁾ Вважаю своїм обов'язком висловити адміністрації музею, в особі завідуючого В. О. Шугаєвського та помішника його О. Д. Лебеда, щире подяку за дуже прихильне відношення до моїх студій в музею.

³⁾ Ив. Тургенев. Воспоминания о Шевченке—Т. Г. Шевченко. Кобзарь з додатком споминок про Шевченка писателів Тургенєва і Полонського. У Празі, 1876, ст. VI.

⁴⁾ Сочинения и письма П. А. Кулиша. Т. 3. Киев. 1909, прим. ст. 35.

⁵⁾ Шевченко среди поэтов славянства.—Сборник, посвященный памяти Т. Г. Шевченко, М. 1912, ст. 58.

за окремі одиниці) Шевченко—геніяльний, та малоосвічений поет і людина, котрій допомогла зробити те, що він задумав, лише незвичайна інтуїція. «Старі наші українофіли так і звикли трактувати його поезію: що було чепурне й пристойне—те геніяльна інтуїція, а «Марія» й «Великомученице кумо»—те було од неосвічености, мужицтва та випадкових компанійських впливів»¹⁾.

Та ось кілька протилежних фактів. А. О. Козачковський, щирий і близький приятель Шевченка за молодих його літ, зазначає, що «удивлялся его развитию и многосторонности его знаний, дававших каждый вечер новую пищу для разговоров»²⁾. Новітній біограф Т. Шевченка, І. М. Стешенко, подає таку характеристику навчання поета в середині 30-х років. «Не набравшись змалку початкової освіти, що полегшує трудний шлях до поважного вчення, поет-самоук із великою працею засвоював наукові відомості, без ладу й порядку; але він подужував сі труднощі, поставлені йому на дорозі до розвою ранішим ученням на мідний шаг у дядька-спартанця; і сила придбаних відомостей не задавила його талантів: світлий природний розум поета владнав сі відомості, одріжняючи між ними важне от неважного, не затрудняючи пам'яті пустим крамом»³⁾.

Тургенєв підозрівав, що Шевченко тільки поверхово знав Гоголя. А між тим, ще 19 березня р. 1848 В. Н. Рєпніна надсилає поетові «давно жєлаємую им книгу»—«Избранные места из переписки с друзьями» Гоголя. Доказом же про те, що Шевченко не лише тільки одержав книгу, але й перечитав її, може бути замітка в «Щоденнику» поета про художника А. А. Іванова та про закінчену ним картину «Іоан Хреститель»⁴⁾; в тому ж денникові читач знайде кілька згадок про Гоголя—то широкі, то короткі, але такі, що свідчать про Шевченкове розуміння й любов до Гоголя.

«Шевченко—малоосвічена» людина і в той же час він голосно читає уривки з віршів Козлова «так задушевно и с таким искренним восхищением», що зачаровує слухачів. На засланні навіть він силкується слідкувати за біжучою літературою й В. Н. Рєпніна, що постачала його книжками, приносить в одному

¹⁾ Порівн. «роботу» Михайла Лободовського.—Перегляд поеми «Марія». Харків. 1910. В цій чудернацькій, але своєрідній брошурі зустрічаємо такі, приміром, рядки: «На превеликий, жаль, школьна просвіта Шевченкова була дуже мала: він учивсь грамоти у якогось псаломщика попереду, а далі у диякона, та й то недовго; ця просвіта його була у первій половині минулого століття, коли й у духовних, нижчих школах була вона собі убога. І середнєшкільної просвіти не довелось Шевченкові добути» (ст. 8).

²⁾ Киевский Телеграф, 1875, № 25. Спогади Козачковського треба однести до р. 1845.

³⁾ Іван Стешенко. Життя і твори Т. Г. Шевченка.—Зап. Науков. Тов. ім. Шевченка т. СХІХ—СХХ, 1917., ст. 46.

⁴⁾ Твори Т. Шевченка, вид. В. Яковенка, т. II, Спб. 1911, стор. 219.

з листів свої вибачення: «Мы так бедны и литературными и художественными запасами, что посылка моя будет очень неудовлетворительна: вот два №№ Отечественных Записок. Вы, я думаю, их не читали... Сожалею, что не могу прислать Вам что-нибудь поприятнее для чтения, но я теперь совершенно ничего не читаю»¹⁾. Один з приятелів Шевченка на засланні подає, що поетові прислали переклад Сперанського «О подражании Христу», до якого Шевченко частенько звертався в хвилини журби. У зазначеному вже «Щоденнику» читач знайде низку цікавих міркувань по естетичних питаннях в зв'язку з книгою Libelta «Estetyka, czyli umniectwo piękne»...

Отже, як що початкова освіта Шевченкова й була обмеженою, то згодом він усіма силами намагається поповнити її й зі значною долею певності можна твердити про успіхи його в цьому.

Не треба думати, що питання про ступінь Шевченкової освіти є лише біографічним питанням. В наші часи утертим місцем зробилося твердження, що здавалося колись-то парадоксом, твердження про те, що освіченість поетова, той або інший обсяг і напрям його читання є в найтіснішому зв'язку з його творчістю і з цієї точки зору нам зовсім не байдуже, чи читав Шевченко Гоголя, бо, маючи на таке питання позитивну відповідь, ми спробуємо в творчості його відшукати впливи цього читання й ближче підійти таким чином до привабною проблеми психології творчості²⁾.

Кажучи словами одного з сучасних дослідників, ми можемо зауважити, що зрозуміти поета по-за його читанням неможливо. Треба завітати до поетової книгозбірні й підняти завісу таємниці його творчих занять. Для того, щоб зрозуміти його наміри, треба слідом за ним перечитати друкований матеріал, що пройшов руками поета³⁾.

Для Шевченка спробу підрахунку його читання зробив кілька років тому Ан. Ніковський⁴⁾; він уважно переглянув «Щоденник» поета, вибрав з нього всі згадки про книжки, авторів та твори й здобуті результати подав в окремому списку. Саму по собі думку скласти такого списку треба розглядати, як дуже влучну — Шевченко дуже охоче оповідає про літературу й книжки⁵⁾ і в деннику його, в листах, навіть в творах можна

¹⁾ Н. Стороженко. Новые материалы для биографии Шевченка. Київ, 1898, стор. 3.

²⁾ Більше докладно я спинаюся на цьому питанні в окремій статті, «Шевченко як читач», яка оце готується до друку.

³⁾ Російською мовою є кілька подібних праць: Б. Л. Модзалевського про Пушкіна, Л. П. Гросмана про Достоевського, С. І. Маслова про Ст. Яворського та инш.

⁴⁾ Ан. Ніковський. Библиотека Т. Шевченка—Книгар, 1917 р. ч. 3, стор. 107—113.

⁵⁾ Для нього дуже характерні є такі нотатки, як: «слушал новую драму Желяковского (Сова) и с успехом доказал Сераковскому, что Некрасов не только не поэт, но даже стихотворец аляповатый (Твори, II, 328).

здибати немало відомостей про читане й засвоєне. Треба лише витягати ці відомості з відповідною обережністю, обминаючи можливість курйозів. В статті Ан. Ніковського ми маємо кілька яскравих прикладів цього. В числі книжок, прочитаних, мов-би то, Шевченком, здибуємо—«Чеганов. Оракул». Справді, в «Щоденнику» під 9 липня записано: «Какая же связь между моими вчерашними грустными мечтами и между этим давно забытым мною человеком? ¹⁾ Каприз нашей нравственной природы и совершенно никакой логической связи. И «Оракул» сотника Чеганова едва-ли объяснит загадку подобных сновидений. Пойду, однакож, на всякий случай, посмотрю в это зеркало сокровенных таинств натуры» (Твори, II, 190—191).

Не треба бути бібліографом, щоб розгадати загадку таємничого автора «Оракула»: в тому ж денникові під 3 липня читаємо: «Нужно будет зайти к сотнику Чеганову, посмотреть в соннике, что значит видеть самовольную отлучку» (ibid., 182). Коментарі є зайвими! Не можна заносити до списку «Воспоминания» Герцена, бо такого твору в нього немає: є «Былое и думы»; подібних прикладів можна навести кілька. Вони доводять наскільки точним і поінформованим має бути бібліограф-історик письменства в подібних дослідях.

Але, окрім такої, так би мовити, ірраціональної книгозбірні, ми мусимо мати на увазі ті книжки, котрі підбирав Шевченко і яких у нього не могли відібрати жадні заборони.

27 квітня р. 1850, не дивлячися на попередження Шевченка, схованку й знищення паперів, у нього під час трусу знайшлися такі речі й книжки: «Ветхий Завет—Библия». «О подражании Христу», дві книзі Шекспіра, дві книзі повного зібрання творів російських авторів, дві книзі творів Лермонтова, «Евгений Онегин» Пушкіна, два портфелі для паперів. Як відомо, наслідком цього трусу був суворий наказ поетові, «чтоб он ни под каким видом не осмеливался нарушать Высочайшего повеления, коим ему запрещено писать и рисовать» і заслання до далекого й глухого Новопетровського форту.

Однаке й там, серед сумних киргизьких степів, Шевченко збирає «бібліотеку», яку цілу знає на пам'ять і в якій маютьесь навіть такі книги, як «История Донского Войска» Ригельмана, і врешті, після смерті поета, друзі його складають «Опись книгам, принадлежавшим Т. Г. Шевченку», яка знову таки свідчить про невинне та поважне читання поета. Друкуючи нижче оцю «Опись», я утримуюся від будь-яких коментарів, сподіваючися в майбутньому повернутися до цієї ж теми й розглянути її в цілій її широті. Бо в мене немає сумніву в тім, що таке бібліографічне вивчення одкриє нові виднокруги в справі розуміння та досліджування Шевченка.

¹⁾ А. Родзянкою, якого поет побачив уві сні.

ОПИСЬ КНИГАМ, ПРИНАДЛЕЖАВШИМ Т. Г. ШЕВЧЕНКУ.

1. Памятники, изданные Киевскою Временною Комиссиею. 2 т. Киев, 1848—846, 8°, 2 кн. с автографом.
2. Летопись Самуила Величка, 3 т. Киев, 1848—55, 8°, 3 кн. Перв. т. с автогр.
3. Летописное повествование о Малой России, Ригельмана. М. 1847, 8°, 1 кн. с автогр.
4. Южнорусские Летописи, изд. И. Белозерского, т. I, Киев. 1856, 16°, 1 кн.
5. Летопись Самовидца. М. 1846, 8°, 1 кн. с автогр.
6. Описание о казацком малороссійском народе и о военных его делах, Симоновского. М. 1847. 8°.
- 6а. Исторические сочинения о Малороссии и малороссиянах, Миллера. М. 1846, 8°.
- 6б. История о казаках запорожских. М. 1847, 8°.
- 6в. Краткая история о бунтах Хмельницкого. М. 1847, 8°.
- 6г. Чин Львовского братства—Репротест дворян Православного исповедания на Тышкевича. Универсал Могила к Минскому братству. М. 1847, 8°, 1 кн.
7. Lud Ukrainski przez Ant. Nowosielskiego. Wilno. 1857, 8°, 1 кн.
8. История Руссов или Малой России, Георгия Конисского. М. 1846, 8°, 1 кн. с автографом.
9. Очерк истории Малороссии до подчинения ее Царю Алексею Михайловичу, Соловьева, 8°, 1 кн. (без первых стр.).
10. Судьба Червоной Руси, М. Смирнова. СПб. 1860, 8°, 1 кн. с надп. автора.
11. Летопись Гр. Грабянки. Киев, 1854, 1 кн.
12. Записки о Южной Руси, 2 т. СПб. 1856—1857, 8°, 1 кн. с надписью издателя.
13. Богдан Хмельницкий, Н. Костомарова. 2 т. СПб. 1859. 8°, 2 кн. Перв. том с автографом.
14. Повісті Гр. Квітки. 2 т. СПб. 1858, 8°, 1 кн.
15. Григорій Квітка і його повісті, П. Куліша. СПб. 1858. 16°, 1 кн.
16. Народні оповідання, М. Вовчка. СПб. 1858. 16°, с надписью автора.
17. Чорна Рада, П. Куліша. СПб. 1847, 8°, 1 кн. с надписью автора.
18. Хата. Изд. П. Кулиша. СПб, 1860, 16°, 1 кн. с надписью издателя. Еще одна книга.
19. Що було на серці, А. Афанасьева. СПб. 1855. 16°, 1 кн. с надписью автора.
20. Молодик на 1844 г., изд. И. Бецкого. Харьков, 1843, 8°, 1 кн.
21. Украинские народные песни. Изд. М. Максимовича. М. 1834, 8°, 1 кн. с надписью издателя.
22. Малороссийские и Чернорусские народные думы и песни. Изд. Лукашевича. СПб. 1836, 8°, 1 кн.

23. Сборник Украинских песен. Изд. М. Максимовича. Киев, 1849, 8^о, 1 кн. с надписью издателя.
24. Народные южнорусские песни. Изд. А. Метлинского. Киев, 1854, 8^о, 1 кн.
25. Дни и месяцы украинского селянина, М. Максимовича. М. 1856. 8^о, 1 кн.
26. Путешествие по св. местам, Григоровича-Барского. СПб. 1778, 4^о, 1 кн. с автографом.
27. Историко-статистическое описание Харьковской Эпархии, отд. I. М. 1852. 8^о, 1 кн.
28. Граматка Кулиша. СПб. 1857, 16^о, 1 кн. с автографом.
29. Указатель источников для изучения Малороссийского края, Лазаревского. СПб. 1858, 8^о, 1 кн.
30. Несколько слов о юго-западной Руси. Киев, 1859. 8^о, 1 кн.
31. Голос из Юго-Западной Руси. Киев, 1860, 16^о, 1 кн.
32. Основа. 1861, № 1-й, 1 кн.
33. Украинская литературная летопись за 1856 г. 8^о, 2 кн.
34. Украинская литературная летопись за 1857 г. 8^о, 1 кн.
35. История о Донских казаках, Ригельмана. М. 1846, 8^о, 1 кн. с автографом.
36. Жизнь кн. Андр. Мих. Курбского в Литве и на Волыни. 2 т. Киев, 1849, 4^о, 2 кн.
37. Мертвые души, Н. Гоголя. 2 т. М. 1846—55, 8^о, 2 кн. 1 т. с автографом.
38. Семейная хроника и воспитание С. Аксакова. 2 ч. М. 1856, 8^о, 1 кн. с надписью автора.
39. Детские годы Багрова внука. М. 1858. 8^о, 1 кн. с надписью автора.
40. Разные сочинения Аксакова. М. 1858, 8^о, 1 кн.
41. Сочинения Т. Н. Грановского, 2 т. М. 1856, 8^о, 2 кн.
42. Сочинения В. Белинского, 5 т. М. 1859—60, 8^о, 5 кн.
43. Повести и рассказы И. Тургенева. 3 ч. СПб. 1856, 8^о, 3 кн. с надписью автора.
44. Записки Охотника, Тургенева. 2 т. СПб. 1859, 8^о, 1 кн. с надписью автора.
45. Петербургский Сборник, СПб. 1846, 8^о, 1 кн. с автографом.
46. Стихотворения Кольцова. 2 экз. СПб. 1846 и 1857, 8^о, 2 кн. Экз. 1846 г. с автографом.
47. Стихотворения Н. Огарева. М. 1856, 8^о, 1 кн.
48. Стихотворения Полежаева. М. 1857, 8^о, 1 кн.
49. Шиллер в переводе русских писателей, 8 т. СПб. 1857—60, 16^о, 8 кн. с надписью автора (sic!)¹.
50. Стихотворения П.²) Полонского. СПб. 1855, 8^о, 1 кн.

1) Під «автором», звичайно, розуміти треба видавця—Н. В. Гербеля.

2) Sic! Певне «Я».

51. Отголоски. Стихотворения Н. Гербеля. СПб. 1858, 8^о, 1 кн. с надписью автора.
52. Король Лир. Перевод А. Дружинина. СПб. 1858 8^о, 1 кн.
53. Князь Вл. А. Старицкий. Трагедия А. Ярославцова. СПб. 1858. 8^о, 1 кн. с надписью автора.
54. Свои люди сочтемся, Островского, 8^о, 1 кн.
55. Горькая Судьбина, А. Писемского, СПб. 1860, 8^о, 1 кн. с надписью автора.
56. Русские легенды. Изд. А. Афанасьева. М. 1859, 8^о, 1 кн.
57. Русские песни, Н. Цыганова. М. 1834, 16^о, 1 кн.
58. Йово и Мара. Сербская поэма, пер. Щербины. М. 1860, 8^о, 1 кн. с надписью переводчика.
59. Рафаэлева Сикстинская Мадонна, Г. Никитенко. М. 1857, 8^о, 1 кн. с надписью автора.
60. О времени происхождения славянских письмен, О. Бодянского. М. 1855. 8^о, 1 кн. и атлас снимков.
61. Начало Руси, Н. Костомарова. СПб. 1860, 8^о, 1 кн.
62. Литовское племя и отношения его к русской истории, Н. Костомарова. 8^о, 1 кн.
63. Сын. Рассказ Н. Костомарова. 8^о, 1 кн.
64. Повесть о Борисе Годунове и Дмитрие Самозванце, П. Кулиша. СПб. 1857, 16^о, 1 кн.
65. Путешествие по Полесью Белорусскому, Н. Шпилевского. СПб. 1858, 8^о, 1 кн. с надписью издателя.
66. Мозырщина, П. Шпилевского. 8^о, 1 кн. с надписью автора.
67. Очерк истории Нижнего Новгорода. 2 ч. Нижний, 1857, 8^о, 1 кн.
68. Смерть Ярополка Из'яславича (1086), Соловьева, 8^о, 1 кн.
69. Памятники старинной Русской литературы. Вып. 2. СПб. 1860, 4^о, 1 кн. с надписью редактора.
70. Слово о полку Игоревом. Издан. Грамматина. М. 1823, 8^о, 1 кн.
71. Слово о полку Игореве. Изд. Максимовича. Киев, 1837, 16^о, 1 кн.
72. Игорь, Князь Северский, поэма. Перевод Н. Гербеля. СПб. 1855, 8^о, 1 кн.
73. Русские песни, собранные П. Якушкиным. СПб. 1860, 8^о, 2 кн. с надписью собирателя.
74. Путевые письма, П. Якушкина. СПб. 1860, 8^о, 1 кн. с надписью автора.
75. Очерк истории Русской поэзии, А. Милюкова. 1847, 8^о, 1 кн. с автографом.
76. Лирическая поэзия последователей Пушкина, Н. М. Языкова. М. 1859, 8^о, 1 кн.
77. Магазин земледения и путешествий, Изд. Н. Фролова т. 1, 3, 4, М. 1852—55. 8^о, 3 кн.
78. Дневник Кам.-Юнк. Берхгольца. Перевод Н. Аммона. 3 ч. М. 1857—60, 8^о, 3 кн.

79. Собрание важнейших памятников по истории древнего Русского права. СПб. 1859, 8°, 1 кн. с надписью издателя.
80. Библия. СПб. 1824, 8°, 1 кн. с автографом ¹⁾.
81. Сказание о Гетмане Петре Конашевиче Сагайдашном, М. Максимовича. 1850.
82. Современная теория финансов, Шилля. СПб. 1860, 8°, 1 кн.
83. Способ гравировать крепкою водкою. СПб. 1805, 16°, 1 кн.
84. Отчет Академии Художеств 1859—60. СПб. 1860, 8°, 2 экз.
85. Отчеты о занятиях и изданиях Археографической Комиссии за 25 л. СПб. 1860, 8°, 1 кн. с автографом.
86. Отчет о третьем присуждении наград гр. Уварова. СПб. 1859, 8°, 1 кн. с автографом.
87. Новейший отборный российский песенник. М. 1827, 8°, 1 кн.
88. Начальное учение человеком. М. 1855, 16°, 1 кн.
89. Русская азбука для народных школ. СПб. 1860, 8°, 1 кн.
90. Азбука по новому способу Архимандр. Викторина. СПб. 1860, 8°, 1 кн.
91. Народное Чтение, 1859, № 6. 1860, № 1, 2, 3—6.
92. Отечественные Записки, 1858, №№ 11 и 12, 2 кн.
93. Современник, 1860, 1 кн. № 1.
94. Русский Вестник, 1859, № 18, 1 кн.
95. Руководство для Сельских Пастырей, 1860, № 43—52.
96. Северная Пчела, 1860, № 206.
97. Русский Инвалид, 1860, № 142.
98. Альбом чистый с автографом.
99. Estetyka czyli umnictwo piękne przez K. Libelta, 3 t. St. Petersburg, 1854, 8°, 3 кн.
100. Poezye J. B. Zaleskiego, t. 3 i 4. Petersburg, 1852, 24°, 1 кн.
101. Poezye Ant. Sowy. Petersburg 1858, 8°, 1 кн. с надписью автора.
102. Hrabia na Watorach. Przez Wl. Syrokomłę Wilno, 1856, 8°, 1 кн.
103. Powiastki u Bazni Ś. Jolhowiesa. Zt. Żytomierz, 1860, 8°, 3 кн.
104. Elementarz dla chłopców wilejskich przez J. K. Gregorowicza. Warszawa, 1860, 8°, 1 кн.
105. Pielgrzym w Dobromilszczynę ranki wiejkie. Żytomierz. 1860, 8°, 1 кн.
106. Katechizm rzymsko-katolicki przez X. Chwaliboga. Żytomierz, 1860, 8°, 1 кн.
107. Godzina czytania dzieciom. Żytomierz, 1860, 8°, 1 кн.
108. Космос, перев. Н. Фролова. 3 кн. (2 ч. и 1 и 2 от. 3 ч.) 1851—1857.

¹⁾ Проти цього напис: «Передана по воле Т. Г-ча Марье Александровне Маркович».

109. Ювенал. 2 публичн. лекції Н. М. Благовещенського с надписью автора.

110. Кобзарь Т. Г. Шевченко. 1860.

Книги эти переданы 4 Июня 1861 года для хранения Федору Ивановичу Черненку. Михаил Лазаревский.

Все двести рублей за книги Т. Г. Шевченка, из Петербургской громады получил М. Лазаревский¹⁾.

До цього списку можна додати ще одну книгу, що зберігається в тому ж музеї (№ 53 Ш): «Кобзарь Тараса Шевченка в переводе русских поэтов. Издан под редакцией Ник. Вас. Гербеля». Спб. 1860. На палітурці напис: «Тарасу Григорьевичу Шевченко от почитателя его таланта и переводчика и издателя его сочинений Николая Гербеля».

---

¹⁾ Музей Української Старовини В. В. Тарновського, № 85 Ш. Ср. «Каталог Музея Украинских Древностей В. В. Тарновского. Составил Б. Д. Гринченко», т. II. Чернигов 1900, ст. 163, «86. Опись рисунков и акварелей Шевченка, а также различных гравюр, литографий, фотографий и проч., сделанная после его смерти.—87. Опись вещам, картинам, рисункам и проч., принадлежащим Т. Г. Шевченко, сделанная после его смерти, 1861 г., 9 августа».

Недруковані листи Лесі Українки. *)

VI

20. XII. 1911.

Люба мамочко!

Саме сьогодні я збиралася до тебе писати, як отримала твого листа, що дуже втішив мене і сам собою і своїми прилогами. А вже ж, таки й прилогами—не так хвалебний тон, як саме той факт, що таки хтось і окрім ближчої родини та приятелів часом уважно читає мої, мовляла п. Русова, «ковані» речі, мене радує, бо часом мені здавалось, що драми мої належать саме до речей «хвалимих, але не читомих» (Русова, напр., не читала нічого, рецензуючи). «А вже ж годі заперечити», що бути голосом, волаючим у пустині без відгуку, все-таки нікому невесело, хоч би він мав і так мало претензій на популярність, як я. Та не думай однак, що я мало ціню уважне читання з руки ближчої родини, ні, я його ціню найбільше, се я зовсім щиро кажу, і успіх «Лісової пісні» серед вас вважаю за великий тріумф собі, тим більше, що я його не сподівалась чогось. Мені здавалось, що ти не похвалюєш такого стилу (ти не радила мені писати фант. драми з інших причин, але мені здавалось, що й «по существу» ти мала щось против того, хоч тепер бачу, що я помилялась). А я таки сама «нервнодушна» до сеї речі, бо вона мені дала стільки дорогих хвилин екстазу, як мало яка инша. Що до імпульса від М. Гоголя, то його, наскільки можу вловити свідомістю, не було. Мені здається, що я просто згадала наші ліси та затужила за ними. А то ще я й здавна тую мавку «в умі держала», ще аж із того часу, як ти в Жабориці мені щось про мавок розказувала, як ми йшли якимсь лісом з маленькими, але дуже рясними деревами. Потім я в Колодяжному в місячну ніч бігала самотою в ліс (ви того ніхто не знали) і там ждала, щоб мені привиділася мавка. І над нечінним вона мені мріла, як ми там почували—пам'ятаєш?—у дядька Лева Скулинського... Видно вже треба було мені її колись написати, а тепер чомусь прийшов «слухний час»—я й сама не збагну, чому. Зчарував мене сей образ на весь вік. Тепер сее очарування передалось і Кльоні—він якось відноситься до сеї поеми, як до живої людини,—мені аж чудно... А от досада,

*) Закінчення. Див. «Ч. Ш.», № 6—7.

що ніяк не можна понашому перекласти терміну «Mährchen-drama»—«драма-феєрія» те, та не те! Як би його сказати? «Драма-казка» чогось незграбно—правда? І ще буде досада, як насадять помилок друкарських. Писала я їм ще недавно про се, та—малі надія. Quand on est bête c'est pour toujours (се про коректора). Як би мені не сором навязувати тобі ще лишню роботу, то просила б тебе продержати ту коректу, бо я їм нікому не вірю, з їх там ніхто нічого в тих розмірах не тямить. Вже на сей раз я прошу тебе зовсім щиро зважити, чи се для тебе не утяжливо і, як-що ні, то таки буду просить се взяти на себе. Коли треба, напишу їм про се, хоч думаю, що досить, колиб ти сама їм се переказала (тільки хай вони там сами тес свое і проставлять, бо се вже дуже марудно).

Тепер же і я тобі щиро і спокійно скажу. Коли тобі подобається «Королівна», то візьми її у «Рідний Край». Коли я одразу її тобі не призначила, то се тому, що думала—по аналогії з попередніми моїми середньовічними мотивами—що вона тобі не сподобається; теж саме відноситься і до «Хвилі»—я зовсім згожуюсь з твоїм присудом про неї, доказ тому, що вона три роки ждала посилки до друку (писана ще в Євпаторії). Тепер послана більше на доказ того, що й «старі» поети можуть, коли хочуть, «дзеньки-бреньки» писати, і писали їх раніше, ніж той великий приклад подали «молоді», та тільки не спішаться з тим межі люде, бо вважають се марницею для того й точна дата стоїть під віршиком). Інші дві речі задовгі для «Р. Кр.». Тоді, як лагодила ту посилку, хотіла тобі одну невеличку річ переписати, та тоді якось не стало сили, а потім я подумала, що воно якесь наче фельєтонне (зветься «Музині. химери», тема—що муза ніколи не хоче робити того, що «мусить», а тільки те, що забагнеться). Воно вже теж років три як написане, та все вилежується. Взагалі ж усі ті речі, що я вважала вартими друку, остатніми часами були довгі, як ти й сама завважила. Крім того, мені якось неприємно і з тебе конче брати гонорари, як з інших (бо я і так же взяла від тебе гроші на «Египет» ні за що, ні про що), а не брати, на жаль, не можу, бо се тепер не роскіш, а потреба, от і се мене якось стісняло, та стісняє й тепер...

«Лісову пісню» я потім так відхорувала що боялася повороту зімової історії, інші речі менших нападів коштували, але жадна не минула дарма,— вже нехай ніхто не скаже, що я «ні горівши, ні болівши» здобуваю собі «лаври», бо таки в буквальному значінні горю і болію кожнісінький раз. Та ще як навмисне—ледве заберуся до якоїсь спокійнішої роботи, так і «накотить» на мене яка-небудь непереможна. деспотична мрія, мучить по ночах, просто п'є кров мою, далебі! Я часом аж боюся цього—що се за манія така?..

Що ти мене «не просиш», то се зовсім натурально, але що й нікого—то вже даремне, бо не кожне ж одважується непрошене пертись до хати. От, напр., «Укр. Хата» мене не

просила і я тільки через те до неї не пишу, бо звідки ж я знаю, що мене хотіли б там бачити. Се ж тільки «починаючим» випадає «пробувати щастя хоч і не проханим, бо інакше ніхто не довідається про їх існування, а з руки людини вже відомої добре—се було б накиданням. Я, принаймні, і від Гр—за виразних записин ждала, як він перенісся у Київ, дарма, що вже бувала у нього нераз «по тім боці». Без записин хожу тільки до родичів і приятелів, а більш ні до кого (хіба що з церемонним «візитом» чи «по ділу»). Думаю, що так і багато хто робить.

Ну, однак і листище! Чи буде йому кінець? Ще хочу Дорі і Ласочці написати. Щоб не повторятись, напишу Ласочці про те, що хочу просити тебе дати, а її прислати. Чи Ліля привезла тобі ті книжки, що я позичала в тебе? Я їй послала їх ще в сентябрі чи в августі вкупі з великим транспортом інших речей (знаю, що вона його в свій час одержала) і просила одвезти тобі. Коли не одвезла, то вони у неї досі.

От і мало не забула! Коли і як думає Наташа видавати свій збірник? Кльоня просив передати, що коли вона потребує, а не має записаних мелодій до тих пісень, то він може їй дати ті, що записав з мого голосу (єсть на всі обряди), як що тільки те видання буде під якою нашою (в ширшому значінні), а не чужою фірмою. По моєму, це слід би. Хоча, звісно, краще би мелодії просто від «народу» записати, але ліпше так, ніж ніяк. Може перекажеш про се при нагоді Наташі і сповістиш, що з того вийде? А я дуже рада, що Наташа і Юрчик такий несподіваний «реванш» урядили Михасеві... тільки сього ти поки що не переказуй Наташі, а то вона ще «затнеться». «Ничего, ничего, молчаніе»...

У нас новина є тая, що вже нам тільки місяць лишилося бути в Хоні, бо 20 январа Кльоня вже має бути «прикомандированим членом суда» в Кутаїсі. Се значить—робитиме те, що роблять члени окр. суда, а гроші йому йтимуть, як помішникові, себ то ті самі, що й тепер. Ліпше се тим, що на службу не що-дня ходити, і що робити може трохи менше буде, за те робота дуже серйозна і роз'їзди може трудні будуть. Ну та будемо в Кутаїсі, то хоч канав та пансіонів позбудемось. Тут робота дуже нерівна і нервова—часом днів 2—3 якийсь просвіток, а часом мало не до півночі сидить у тій камері. Таки, здається, ліпше буде, як вирветься з неї. Здоров'я його що до грудей нічого собі, з горлом трохи ліпше, ніж торік, а з нервами нераз дуже погано, надто по ночах, але се й недивно на такий клятій роботі...

Моє здоров'я ліпше, ніж торік було о сій порі, а зовсім добрим воно ж не може бути.

Ну бувай здорова, люба мамочко! Тут у нас уже попідвіконню колядують, тож можна вже сказати «святий вечор, добрий вечор»! Всім, хто з тобою тепер, моє вітання. Кльоня і Ф. С. кланяються тобі.

Святкуй здорова. Ще раз цілую.

Твоя Леся.

VII

12. III. 1912.

Люба мамочко!

Хотіла я діждатись, поки мені вже виразно стане ліпше, та тобі вже писати, але видно ще сього довго ждати, то нехай буде й так. Не памятаю, чи я тобі писала, що лікарь сказав про сюю слабість, а саме—що се зовсім не шлунок болів, а ти ж таки нирки, і що тепер у мене запалення нирок, себ то загострена форма хронічного катару. Посажена я тепер на молошно-ростинну діету (ні білого мяса, ні риби, ні яєць не їм) і вже вспіла до неї звикнути. Ліпше мені в тім напрямі, що нема болів у животі, але болі в спині і в «путях» все-таки єсть (і часом ще гірші ніж були в Хоні), ходити по хаті можу, але недовго, на вулицю ж зовсім не вихожу від того часу, як приїхала сюди, хоча се не така вже біда, бо єсть у нас два балкони великі і я по цілих днях сижу там користаючи з прекрасної весняної погоди. Стан мій не такий поганий і гострий, як був торішньої зими до виїзду в Єгипет, але за те, здається, сьогорішнє загострення приймає більш затяжний характер і походить просто на «другу стадію» хвороби. Лікарь мені сього не казав і ніхто не казав, тільки мені самій так здається, але я може й помиляюсь. Лілі я писала про всякі об'єктивні ознаки (дані аналіза і т. и.), то вона ліпше може тобі пояснити, що саме зо мною робиться, а мені може й не все кажуть по правді.

Чи ти ще не друкувала «Королівни», чи вона була вже надрукована, та той № до мене не дійшов? Один № напевне пропав (той, де була стаття про виставу укр. малярів), а може вона саме там і була. Тільки може вона тобі «спротивилась», то ти не стісняйся «забракувати» її—я тобі щось инше пришлю. Хоч ти й кажеш, що тобі «нічого нетреба», але я вже бачу, що се ти знервувалась (се і в цілому твоєму листі видно) і не думаю приймати à la lettre. Від написання «яких 20 стрічок» звісно ніхто заслабнути не може, але як хто вже слабий (від чого иншого), то не заводі може зложити порядних віршів хоч би й у 20 стр. Тай я сама не знаю, чому мені «дрібні» вірші тепер не пишуться. Перекладів же я тепер ніяких не роблю, бо не маю добрих (може б ти мені прислала ту онтологію французьку, що в тебе є?) оригіналів Європейської поезії, а з рос. взагалі не перекладаю. Оце знайшла один свій давніший переклад народної італьянської пісні, може він тобі сподобається, то надрукуй. Гонорарів, повторяю, я від тебе не хочу. Взагалі, я з найбільшою втіхою зреклася б усякої плати за свій «дар богів», хоч би вже ради того, щоб потім не чути докорів за «великіє и богатіє» гонорари (тільки, Господи хто се з нас їх коли такі одержував—невже я?), але от замість того мушу просити тебе передати вложену сюди записку—все в тій же гонорарній справі, прошу тільки передати чи переслати

помимо Сірого. Що ж робити, коли я—хвора і бездіплмна людина—іншим способом не можу нічого заробити (в Єгипті, правда, могла «хедер» одкрити, тут же і сього не можу), а заробляти мушу. Звісно, як би я вміла продавати не так рукописи, як «вдохновеньє», то може б досі з самих «авторських» забагатіла, та коли ж маю таку прокляту натуру, що замість «хлѣбных пьес» вирощую з серця якісь лісові, мовляла ти, «квітки», а з квіток же, відомо, хліба не їсти... Ет, та цур їй сій темі—від неї тільки «^t повышается»...

Спасибі за переслану книжку Вістника. За сей рік я більш його не одержувала, тай за минулий рік 11 кн. таки не маю. Дякую за переслану статтю Гехтера, не скриваю, що мені сі речі інтересні. Хоч я уміла і «в пустині» бути «гласом воніющим», але все же цікаво, як той глас може відбиватися не в пустині.... А от Євшан вважає, що пора б уже якусь нову літературну команду набрати, а то щож—«усе ті самі». Ну, й швидким же темпом іде у нас життя, коли для наших критиків уже й Олесь і Чупринка—«ті самі». Хто ж для них «новий», коли так? А у людей 50-літній Метерлінк все ще «молодий»...

На переслані листи я вже відповіла. Аж сором, що люде так дбають про мене, а я така недбалиця. Та, здається, моя лінь патологічного походження (треба вже хоч сим потішитись).

Міцно цілую тебе, люба мамочко. Як не маєш часу на довгі листи, озивайся хоч коротенько. Кльоня тобі кланяється. Михайлові і п. Петр. моє щире вітання. Ще раз цілую тебе.

Твоя Лєся.

VIII

27 (14). III. 1913.

Люба мамочко!

Відповідаю от таки зараз, щоб не обаряти. «Вавілонський полон» (зветься, властиве, «У полоні»), як і його pendant «На руїнах», єсть у «І т. творів», виданих фірмою «Дзвін» у Києві. Слід тільки, як-що зважать ставити, щоб хто тямущий переглянув текст з погляду друкарських помилок—їх там, здається, чимало і досить глупих. Але я думаю, що сю річ трудно поставити на маленькій сцені, бо 1) вона вимагає широкої декорації і чимало місця, де могли б поміститись різні «групи» людей з своїми розмовами а parte, 2) монологи Елеазара вимагають музики до співу або до мелодекламації (промовляються з пригравом на арфі), а навряд чи можливо замовити і написати тую музику ad hoc, бо то річ натхнення і, значить, непримушеного бажання. «На руїнах» (його часом змішують з «Полоном», раз навіть і ти змішала—може й тепер так?) не потребує музики, але широта сцени там ще потрібніша, бо людей там і всякої заметні дуже багато. Я думаю, що для малої сцени та «інтимної постановки» відповіднішою була б «Йоганна». Ся річ

власне для великої сцени не годиться, бо вимагає не так ефектної, як тонко нюансованої гри «не в далеком разстоянні» від глядачів, і може тільки виграти від тіснішої зали і сцени що до розміру, то Йоганна не довша від «Полону» чи «Руїн, а стіль її либонь лехший. Коли пані «Мушка» добре поставила Мохаммеда та Айшу, то либонь і з Йоганною справиться. З дуже коротких річей сяк—так надається до сцени «В дому роботи, в країні неволі» (теж є в І т. творів), але і то неконечне, бо воно якесь «публіцистичне» більше, ніж беллетристичне. Моя рада—поставити «Йоганну», коли вже хотять ставити щось моє. Але, звісно, вибір залежить від тих, хто вібірватиме.—Мені дуже приємно було довідатись, що моя «мініатюра» зограна була добре—значить таки можливо і на сцені ставити такі речі. Але цікаво було б довідатись, як прийняла публіка сюю «пробу». Догадуюсь, що не ворожо, коли артисти мають охоту і далі пробувати, а все же хотілось би знати, як саме,—се навіть об'єктивно-інтересно, не тільки суб'єктивно. «Рада» чомусь промовчала сей спектакль, не знаю, що за знак?

Великий Ра змилювався і послав нам літо справжнє,—уже в холодку до + 25° R. доходить! Теоретично знаю, що се зветься спекою, але спеки зовсім не почуваю, так тільки «тепло—хорошо», як тому матросу ґаддееву з «Фрегат—Паллади». Ся температура якось придала мені сили одразу—либонь для економії мого організму саме така шкварота й потрібна.—Від Кл. маю відомість, що про нього вже пішло «представленіє» у Петерб., і як-що те «представленіє» затвердять, де слід, то будемо жити в 6 год. їзди залізницею від Катеринослава. Боюся ще радіти, бо вже тії «представленія» провалювались часом... але, мовляв Рудченко, «надѣяться никому не возбраняється».

Міцно цілую тебе, мамочко, привіт Мих. Вас. і п. Петр. Може і до побачення.

Твоя Леся.

IX

Которогось там марта
І 90 рік!
Сьогодні дням і числам
Я загубила лік.

Михайлику мій любий!
Я зважила собі
Сьогодні написати
У віршах лист тобі.

Перо й чорнило маю
Натхнення лиш нема!
А надо мною муза
Стоїть, як стовп, німа.

В лихім гуморі муза,
Так само, як і я,—
Прив'язана за ногу
Фантазія моя.

Ба, щож робить! не всім же
На світі вільним бути,
Століття люде бьються,
Щоб воленьки здобути!..

Колиж «принципально»
Питання розібрать,
То вийде, що не варто
Над ним і сумувать.

Філософи новітні,—
Ти, я та пан Максим,—
Давно вже порішили
З питанням мудрим сим.

На чім тоді ми стали,
Ти знаєш сам здоров,
Отож нема потреби
Про те казати знов ¹⁾.

Вернусь на ґрунт «реальний»,
До ближчих, власних справ:
Учора мене папа
Як слід у шори вбрав!

Вночі тепер сплю мало
І ледве сліз не ллю,
А в день зо всієї сили
Об землю лихом бью.

Могла б про «сміх крізь слёзи»
Згадати я при сім,
Але вже ся тема
Давно обридла всім!..

Але переконання
Я здобула святе:
З принципів трех найкращий
Єсть принцип—Liberte!

¹⁾ Коли мені pomoже
Аполло ясний бог,
Зложу я на сю тему
Чудовий «тріалог».

Тепера справозданне
З життя свого здаю:
Приїхавши, я тридні
Жила як у раю.

Три дні мені ні в чому
Ніхто не заважав,
Була собі я вільна
Від всяких прикрих справ.

Тепер мені здається,
Що то було у сні!
Тепер мені настали
Години навісні...

Егеж!—Переписала
Я Гейнові пісні,
Сиділа, як заклята,
Над ними я три дні.

Вже можу я сказати:
Grâce à Dieu c'est fini!
Бо вже та переписка
Увірилась мені.

Тепера буду мучить
Альфреда де Мюссе,
І як допоможуть музи,
То подолаю все.

Перекладу найперше
Елегію Lucie,
Там le mie prigionì,
А там і «ночі» всі.

Помучитись прийдеться
З усім тим не на жарт,
Але ж «козацька слава»
Теж чого небудь варт!..

Коли ж на мене прийде
Годиноньна така,
То мушу написати
Що-небудь для «Дзвінка».

Ну, як же там «Плеяда»,
Як справи йдуть у нас?
Чі «Музи співодайні»
Навідують там вас?

Чи будеш ти писати
«Нечімнее» своє?
А може воно досі
Написане вже є?

Conseil législatif наш
Чи він вже де збіравсь?
І як там делегат наш
На єму пописавсь?

Однак про сєс довго
Прийшлося би писать;
Вже до твого приїзду
Прийдеться підождасть.

Коли ви там зберетесь,
То там судить-рядить,
Для нашого видання
Обложку встановить.

Вже мушу я кінчати,
Вже годі віршувать,
Бо починає теми
Для віршів бракувать.
Прости за «schlechte versen»
Без толку, без пуття,—
Тепер моє писання
Таке, як і життя.

Коли ти жірондістів
Побачиш наших де,
Скажи їм, що усіх їх
Bita charleffe cardoy.

Тепер, мій любий брате,
Мій друже, прощавай,
Та з Київа до дому
Хутенько прибувай!

Твоя сестра Леся.

P.S. А знаєш, що недавно
Оце я утяла? —
Die Armesüderblume!
Таки перемогла!

Епілог:

...Але вже годі мі співать
Позаяк музи співодайні
Не хтять натхнення ми всперать.

X

Зелена субота 18 мая (1890).
Серед лемехи клечання та квіток.

Любий Міша!

Ressurrexi! От і знов беруся здіймати «сізіфовий камінь» до гори!.. Позволь при сій нагоді навести тобі цитату мого нового безнадійно-надійного вірша:

Я на гору круту кремьяную
Буду камінь важенький здіймать,
І, несучи вагу ту страшную,
Буду пісню веселу співать.

Я співатиму пісню дзвінкую,
Розганятиму роспач тяжкий,—
Може сам на ту гору крутую
Підійметься мій камінь важкий.

(Таких віршів маю близько десятка. Гай, гай,—тем багато, а часу так мало!).

Як ти думаєш, чи підійметься? Гей, навряд,—не такий то камінь!.. Бо то, бачиш ти, я так думаю, що не минути мені ножа чи то кацапського, чи то німецького (мама каже, що зімою поїду до Відня), а вже бо мені так не минеться. «Кому, кому доведеться, а кучому не минеться!» отож то... Жаль якось і вимовить, але мушу сказати, що моє оце двохмісячне лежання у липких кайданах було зовсім надаремнісінько, отак таки зовсім надаремно! А прибиток хіба тільки той, що тепер знов хожу на двох милиях, що болять ноги в ступнях і через те я хожу покотячому, та шей спина болить гірш ніж перше—більше яких трьох минут не можу рівно сидіти, ні на що не спершись. От така то твоя сестра ледача, Михайлику! Та таки й зовсім ледача я стала: пишу маленькі віршики для власної втіхи і розривки, а роботи—жаднісенької! перекладу—нікоторого. Lucie так на 15-ти стрічках і стала. Казки для галичан не написані. А мої несчисленні «теми»—гай, гай, що з ними бідними сиротами буде? Тож то здумай: поки переписала для «Буковини» (я тепер сотруднік «Бук.», «Бібліот. для молодіжі») два вірша, то тричі лягала—чи хто таке чув? Ти вже про сее хоч нікому з плеяди не кажи, або хіба для «отрицательнаго примѣра». Однак що ти думав, коли питавсь, чи скінчені Les nuits i lucie,—ажеж се страшенне діло, ажеж се я тобі скажу так: за два місяці людина сказитись, то може, але перекласти les nuits i lucie Alfred de Musset—ніколи в світі! Егеж, надто ви швидко, панове браття молодці, бо се робота хоч би й не на

мене, що вже зледащила так, як от чуєш. А вже що я радісінька, що переписала Гейне перед тією капосною повязкою! бо тепер я вже не знаю, як би то я его переписувала. Моя бідна «la grande Oulita» тепер може і на миші переведеться не переписана, коли не знайдеться спасенної душі, щоб переписала, бо не хутко дочекається вона чести мого власноручного переписування... Тут і ще біда—від якоїсь, невідомої мені, причини мій почерк ще гірше, ніж був, зробився!!! Сказано, одна біда не йде, а копу за собою веде. Одна тільки й потіха серед копи лих, що я на фортеп'яно немов трохи лучче стала грати (се вже, бачиш, мені так здається), але за те довго не можна грати, бо не всижу. От зовсім я тепер «немов птах над моря водами»! чистісінько, бо до того я таки й ошукана з трьох сторон: ошукала мене моя Гретхен—не шле мені жадних перекладів, ошукав мене Зюня—не шле мені жадних перекладів, ошукав мене пан Максим—не шле мені жадних перекладів! Як би почать списувати увесь мій жаль на їх, то була б се тема до нескінчення... Однак без жартів скажу я тобі, чого найбільш мені жаль: я думаю, що того всі так не дбають про обіцянки дані мені, бо думають собі, що в мене така плоха вдача (знаєш слаутне слово «безхарактерность?»), що мені не тільки можна слова не дотримати, а навіть можна й не згадувати про те слово, бо однак я не тямлю постояти за себе. Отака думка мене дуже мучить, і надто б я хотіла, щоб се було не правда, та вже при тому хотіла б знати причину, для чого справді ніхто мені віри не дотримує? Чи то я так таки зовсім не варта того? Маргарита ще торік обіцяла мені—слово ж її тепле, на Зюню, правда, ще маю надію, а пан ще Максим обіцяв переписати 18 марта, а тепер 18 мая, але він сим не стільки мене одурить, скільки самого себе, бо сього року навряд чи вийде наша книжка,—принаймні я не маю жадної на се надії. Не знаю через що п. Максим не дотримав свого слова, отже й не берусь его за те судити, але маю до его уразу, що він немов сміється з мене, переказуючи через тебе аксіому, що «переписувати дуже нудно!»—та вже либонь я й сама се не згірше знаю, бо лучалось і мені переписувать того ж таки Гейне. Се все я пишу для самого тебе, а не на страх—сказала б врагам, так ні—товаришам! то ти можеш сего й не казати п. Максимові, бо певне він і не цікавий слухати. Попроси тільки п. Максима, як побачиш его, щоб він переписав для мене переклад віршів: «Und wüssten's die Blumen, die kleinen, wie tief verwundet mein Herz», і прислав би его мені, бо сей вірш мені до к о н ч е п о т р і б н и й,—єсть музика Мендельсона на ці слова, так мені потрібний український переклад,—може пан спільник волить мені сю ласку вчинити, зловивши вільну хвилину. Та вже й ти вчини мені ласку, обізвися до мене яким словом, бо ще ж я сего року від тебе листу не бачила. Чого ти так рідко пишеш до нас? Мені так прикро, як мама тебе лає, а я мушу мовчки слухати,—краще вже б мене хто лаяв! Як там твої екзамени?

Мама вже починає боятись за їх, але я ще ні, тільки все ж рада б знати, скільки їх ти видержав, а скільки ще треба. Не пиши довгих листів, коли вже так не маєш часу, але скребни хоч коротенький. Чи то ми з тобою побачимось до осені? бо в Київ мені вже годі. Невже ти так таки й не приїдеш до нас, а вже в нас позюмки настали! Ліси наші гомонять, жита наші хвилюють, садки буйно зеленіють, у нас тепер чистий рай!.. Ой не втерплю—заспіваю!

Соловейковий спів на весні
Ллється в гаю, в зеленім розмаю,
Та пісень тих я чуть не здолаю,
І весняні квітки запашні
Не для мене розквітли у гаю.
Я не бачу весняного раю,
Тільки співи та квіти ясні
Наче казку дивну пригадаю
У сні!..

Я ще ні разу не була у гаю. Гай, гай!.. Бувай здоровий та щасливий, не забувай мене. Прощай,—колиб до побачення! Вибачай за непевний «поскреб»—годі ся здобути на ліпший. З моєї сторони жертва—писати многотомное посланіє,—чі ти се зможеш оцінити?

Твоя Леся.

Р. S. Чом не пишеш до Шури, вона мені жалується на тебе,—се не горазд!

Подав Ів. Ткаченко.

М. ЛЮБЧЕНКО

Замість міжнародного огляду. *)

НОВА ФАЗА НІМЕЦЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ.

Як і раніш, Німеччина за минулий місяць залишалася в осередку світових подій. У жовтні—листопаді революційна хвиля пережила мент свого найбільшого піднесення, після якого почалося її зниження—і німецька революція вступила в нову фазу.

Утворення кабінетів з участю комуністів у Саксонії й Тюрингії не могло не схвилювати центральний берлінський уряд. В обох країнах командири райхсверу, які після заведення стану облоги й одержання урядом надзвичайних уповноважень, відігравали роль майже військових диктаторів,—заходилися біля ліквідації пролетарських соток—головної бази комуністичних урядів. 15 жовтня ген. Мілер видає наказа про скасування пролетарських соток у Саксонії, а 17-го навіть звертається з грізним ультиматом до уряду Цайгнера. Дуже характерно для всієї ганебної ролі уряду Штреземана, як він не вживає абсолютно жадних заходів до ліквідування подій у Баварії, які вибухають рівночасно з саксонськими і мають безперечно більш небезпеки для існування штреземановської Німеччини. Баварія відмовилася звільнити команданта райхсверу Лосова і, в свою чергу, вимагала звільнення Геслера. 26 жовтня Баварія відмовилася взагалі провадити переговори з германським кабінетом у сучасному його складі (себ-то—з участю соціялістів), а 31 жовтня окремою нотою пропонує з'ясувати питання про взаємини з центром, хоча воно розрішено в конституції. І, не вважаючи на цю нахабну поведінку центральний уряд звертає всі свої сили в бік боротьби з Саксонією й Тюрингією, а не Баварією.

22 жовтня райхсвер вводиться в Саксонію. Другого дня відбуваються події, які власне були кульмінаційною точкою заграви громадянської війни. В Гамбурзі, Ерфурті, Бремені, Штетині, Брауншвейгу й багатьох інших містах вибухають великі заворушення, які хоча й були спадкоємцями літніх голодних бунтів, але вже носили характер збройних виступів пролетаріату. Величезний страйк на гамбурзьких верфях перейшов у збройні сутички з поліцією. Комуністи будували барикади,

*) (15 жовтня—1 грудня).

роззброювали поліцію й захоплювали поліційні участки. Були вбиті й ранені. 24-го опір повстанців у Гамбурзі був зломаний, але бої продовжувались. Зрештою повстання було зліквідовано поліцією, райхсвером і моряками. Майже аналогічно пройшли події в більшості робітничих центрів.

Ліквідація кривавого вибуху й невиразна позиція соціал-демократів дала змогу урядові Штреземана зробити рішучий напад на Саксонію й Тюрингію. В Дрезден був одряджений імперський комісар Гейнце, який 30 жовтня зайняв райхсвером будинки ландтагу, міністерств і пошти. Міністрів силою виводили з кабінетів.

31 жовтня Гейнце зформував кабінет Феліша за участю правих соціалістів. Тут виявилася вся мерзотна політика соціал-демократів, політика двох стільців. З одного боку, ЦК СД вважав недоцільним розгромлювати саксонський уряд тоді, як баварський ще не розігнаний, але разом з тим надсилає своїх членів разом з Гейнце до Дрездену, де вони допомагають утворити угодовський кабінет і тим самим сприяють ліквідації кабінета Цайгнера. Правда, у той же день, як було засновано кабінет Феліша, бюро соціалістичної фракції райхстагу висловилося проти залишення великої коаліції і з листопада Шмідт, Радбрух і Зольман вийшли з кабінету, але соціалісти залишилися і в пруському і в саксонському кабінетах.

Кризу кабінета Штреземана й усі попередні події спробували використати фашисти. 9 листопада, в 5-у річницю німецької революції, Гітлер зробив «переворот» в Мюнхені. У перший мент до руху приєдналися Людендорф, фон-Кар і Лосов, але через кілька годин «путч» було зліквідовано: проводирі не могли збалакатись, Кар і Лосов зрадили і заарештували Гітлера з Людендорфом. Переказували, що претендент на престол—Рупрехт Баварський, якого регентом вважає себе Кар, знайшов мент невідповідним для перевороту, але причин такої швидкої ліквідації «путча» треба шукати в зв'язку гітлеровських хлопців з великими промисловцями, які підтримували уряд Штреземана, а «путч» мав характер не лише місцевий, будиши спрямованим проти центрального уряду. У своєму виступі фашисти виходили з двох засад: по-перше, після гамбурзьких і дрезденських подій видно було, що робітничий рух, який загрожував прибрати форм пролетарської революції, іде на нівець, до того ж розбитий між двома таборами—комуністичним і соціалістичним; по друге, після саксонських подій самий уряд Штреземана загубив базу для підтримки, загубив популярність. Отже виходило, що пріспів самий час для виступу. Та внутрішні протиріччя фашиського руху знівели на нівець і революцію з правого боку.

Усе це довело, що хоча Німеччина ще не достигла для пролетарської революції в звичайних формах, але монархичний рух там успіху не матиме.

Кабінет Штреземана, проте, був захитаний «путчем». Некоронований король Німеччини Стінес і диктатор райсхверу Зеєкт почали рятувати становище, намагаючись збудувати нову коаліцію в правий бік, щоби притягненням «дойч-націоналів» забезпечити себе од можливості нового «путча». Дойч-націонали серед умов свого вступу в кабінет поставили питання про скасування версальського договору. Вірні прислужники французького імперіялізму не пішли на це і після кількох спроб утворити різні кабінети (Альберт, Штегервальд, Кардоф), склали кабінет Маркса, товариша Штреземана по партії—себ-то кабінет, який є другим, навіть не покращеним виданням уряду Штреземана. Новий кабінет проголосив декларацію в райхстазі (4 грудня), вимагаючи надзвичайних уповноважень, заведення нових податків... Соціал-демократи, не входячи в кабінет, висловилися за його підтримку, бажаючи ще далі одсунути привид революції.

Таким чином, події в Німеччині, перейшовши через короткочасну владу комуністів в Саксонії й Тюрингії, через кров робітництва, зробили повне коло. Зрадницька роля німецьких соціал-демократів змальована в кожній точці цього кола.

ДАЛЬШИЙ ПОХІД РЕАКЦІЇ В ПОЛЬЩІ.

Реакція в Польщі робить дальші поспіхи. Коаліційний кабінет Вітоса, не мігши подолати фінансової й господарчої руїни, всі свої сили спрямував на боротьбу з робітництвом.

13 жовтня в Варшаві скоївся вибух в цитаделі, який дав більш 100 жертв. Хоча причини вибуху досі невідомі й було багато підстав гадати, що злочину не було, уряд проголосив декларацію, в якій нацьковував маси на комуністів і національні меншості. Зараз же по вибусі почалися розгони професійних спілок, а також національних українських і білоруських організацій.

На репресії робітництво відповіло хвилею страйків, що привели до кривавих подій у Кракові.

Тим часом національні демократи, прийшовши до влади через згоду з селянською партією Вітоса, почали намагатися позбавитися свого спільника, який, не вважаючи на своє угодовство, все ж таки подекуди звязував їм руки. 27 жовтня відбулася реконструкція уряду, яка мала метою: по-перше, притягти до співробітництва впливову партію великих аграріїв «національно-християнський союз» на чолі з Дубановичем, особистим ворогом Вітоса; по-друге, мобілізувати всі сили реакції, бо міністерські теки одержали два ідеологи національно-демократичного руху—Дмовський і Грабський, а місце заступника прем'єра було віддано відомому по шлезьких подіях Корфанти. Уряд, реформований у мент найбільшого напруження в німець-

ких подіях, таким чином був збільшений кількома завзятими германофобами.

Страйки в Кракові, Галичині, Тарнові закінчилися подіями 6 листопада, коли в Кракові робітники мали рішучу перемогу над урядом, роззброївши навіть кілька відділів війська — річ нечувана в Польщі досі. Як і в Німеччині, соціалісти кинулися рятувати становище; вони збалакалися з урядом і припинили генеральний страйк, що не пошкодило урядовим партіям віддати судові двох соціалістичних депутатів, обвинувачених у підготовці краковських подій.

Певна себе, маючи 400-милліонову позичку Франції на військові потреби, бачучи перехід німецької революції в нову фазу, Польща знову змінила своє відношення до ССРР. Переговори члена колегії НКЗСправ т. Кона з польським міністерством не дали наслідків. Польща давала ухильні відповіді, і зрештою переговори перервалися. Очевидно, дружні взаємини зі сходом зараз не на користь господині польського уряду — Франції.

Але Польща розкладається всередині, не має тривалої політичної більшості в сеймі, не може дати собі ладу з «кресами». От що пише про ті креси офіціоз «Жечпосполіта» (26 листопаду):

«...Од східних кресів линуць до нас уже не голоси передостороги, а зойк распачу польської й непольської людности, всіх правомірних чинників, що бажають жити й працювати. Ніхто вже зараз не певен свого життя, ані свого майна. Озброєні кулеметами банди хазяйнують безкарно, сплячуться не тільки двори й стодоли, але й цілі села...». І в такий час Польща уперто продовжує свою політику нахабного імперіялізму, відмовлячись піти на які-небудь мирові згоди чи розмови.

Польща стогне під тягарем внутрішніх протиріч, які можуть легко пробити цю мильну бульку, що зветься нині «жандармом сходу».

ИНШІ ПОДІЇ.

З подій в інших країнах треба занотувати відкриття нових змов у Румунії. В середині жовтня було відкрито фашиський заговор проти де-яких міністрів, а кількома днями пізніш — змову трансильванських сепаратистів. Внутрішнє важке становище Румунії прискорило початок її переговорів з ССРР в Тирасполі.

5 листопада почався у Лозані процес убивці Воровського — Конраді й його спільника Полуніна. 16 листопада процес закінчився виправданням обох підсудних. Російська еміграція намагається уявити цей вирік, як «присуд більшовизмові», але справа була передрішена загальним ходом європейських подій; безперечно, розбиття сил німецької революції відбилося і на справі Конраді.

В Греції 20 жовтня вибух монархичний бунт. Один час уряд був під великою загрозою, бо повстанці—Метаксас, Леонардопуло і Каргалідіс підійшли майже до самих Атен і уряд збирався сідати на пароплави, але 30 жовтня Коринт—базу повстанців—було захоплено урядовим військом, а саме повстання—зліквідовано.

З подій суто-українського значіння варто звернути увагу на величезне вражіння від справи Тютюника закордоном. З лав еміграції видерто найбільш міцну й нероскладену групу. Вся українська преса жваво обговорює перехід Тютюника на бік радянської влади, а багато емігранських діячів висловило бажання повернутися на Україну. Серед них—б. голова Центральної Ради проф. Грушевський.

ЕКОНОМІЧНА ХРОНІКА.

ДЕ-ЩО З ПІДСУМКІВ РОЗВИТКУ НАРОДНЬОГО ГОСПОДАРСТВА ССРР В 1923 р.

1. ЗРОСТАННЯ ПРОДУКТІВ В ПРОМИСЛОВОСТІ.

Зростання промислової продукції ССРР в 1923 році характеризується по окремих галузях такою таблицею:

ГРУПИ ПРОМИСЛОВОСТІ	Одиниця учота	1921/22 р.	1922/23 р.	% до 1921/22 р.	% 1921/22 р. до 1913 р.
1. Паливна.					
Кам'яновугільна	міл. пуд.	568,8	649,0	114	37
Нафтова	»	276,8	314,6	114	55
2. Металургічна.					
Виплавка чавуна	»	10,4	18,4	176	7,1
Март. лиття	»	19,4	36,0	186	13,9
Прокатка	»	15,8	27,7	176	61
3. Електротехнічна	міл. карб.	15,0	26,0	174	61
4. Текстильна.					
Бабовняна пряжа	міл. пуд.	3,1	4,4	140	27,1
Вовняна »	»	0,64	0,87	137	36,4
Льняна »	»	1,0	1,8	174	83,9
5. Основна хемічна	міл. карб.	8,2	12,4	152	45,1
6. Гумова (галоші)	»	4,2	10,1	243	50,5
7. Рудна	міл. пуд.	12,7	29,3	229	4,6
8. Дорогоцінно-метальова.					
Золото	міл. карб.	11,1	19,0	170	9,2
Платина	»	1,0	1,8	176	83,9
9. Склянна	»	1,6	3,8	246	336
10. Шкіряна.					
Шкура в переводі на велику	міл. штук	4,1	5,4	132	32,5
Обуття цивільне	міл. пар	3,0	3,1	103	5,6
11. Папірова	міл. пуд.	1,7	3,9	230	43,0
12. Сірникова	міл. ящ.	0,7	1,3	174	33,0
13. Цукрова (прибл.)	міл. пуд.	12,0	18,0	150	22,0

Таким чином усі галузі нашої великої промисловости дають в 1922/23 році збільшення продукції в порівнянні з 1921/22 р. В де-яких галузях продукція більшає мало не вдвое. Загальна продукція нашої великої промисловости оцінюється в 1.127 міл. карб. проти 754 міл. в 1921/22 р., що дає збільшення на 50%. Р. 1919/20 (рік мінімуму) загальна продукція складала суму 511 міл. карб. і тепер побільшилася більше, як у 2,2 рази.

Вартість продукції де-яких галузів досягла вже половини довійськового часу, а продукція льняної пряжі досягла навіть 84⁰/₀. В середньому продукція р. 1922/23 досягла 32,3⁰/₀, себ-то коло 1/3 вартости продукції мирного часу, проти 22⁰/₀ р. 1921/22, 15⁰/₀ р. 1920/21 і 14⁰/₀ р. 1919/20.

2. ТОРГОВІ ОБОРОТИ ДЕРЖАВНОЇ ПРОМИСЛОВОСТИ.

За відомостями Н. А. Святицького з доповіді його Комісії Досліджування ВРНГ ССРР, що охоплює 75⁰/₀ усіх торговельних оборотів держпромисловости, операції купівлі за 12 місяців р. 1922 складають суму в 376 міл. тов. карб., а операції продажу 684 міл.

Трестами всього реалізовано краму на 438 міл. тов. карб., синдикатами на 255 міл. Купівля трестів вилилася в сумі 231 міл. тов. карб., купівля синдикатів в сумі 144 міл. Синдикатський оборот по продажу (умови) підупав з 47,2⁰/₀ (на початку 1923 р.) до 38,7⁰/₀ в кінці року.

Торгівля на місцях дає в 1922/23 р. од 30 до 40⁰/₀ всього обороту ССРР. Р. 1923 провінційльна держторгівля працює збільшеним темпом. Під цей час обороти її складають коло 50⁰/₀ усього промислового крамообороту Спілки. До того провінційльна торгівля була більше усталеною й не відчувала таких перебоїв як у центрі.

На першому місці стоїть, по своїх оборотах, текстильна промисловість, обороти якої безнастанно зростають. Значне зростання продукції виявляють також хемічна, силікатна й металічна промисловість.

Загалом з січня 1923 р. до вересня обороти швидко зростали, причому в 1923 р. це зростання поступало вдвічі швидче, ніж в 1922 р.

3. ЗОВНІШНЯ ТОРГІВЛЯ.

У зовнішній торгівлі ССРР спостерігається значне покращання торговельного балансу, що останніми місяцями стає навіть подекуди активним. В нижченаведеній таблиці приведено обороти зовнішньої торгівлі в міл. карб. за цінами 1913 р.

1 9 2 2 р.	Довіз	Вивіз	Оборот	Баланс	°/о вивозу до довозу
Жовтень	24,6	12,1	36,7	—12,5	49,3
Листопад	14,4	9,2	23,6	— 5,2	64,6
Грудень	11,6	6,6	18,2	— 5,0	57,2
1 9 2 3 р.					
Січень	6,8	5,9	11,9	—1,7	74,8
Лютий	6,2	6,0	12,3	—0,1	99,8
Березень	8,4	8,7	17,1	+0,3	104,3
Квітень	9,2	7,4	16,6	—1,8	80,5
Травень	10,1	10,8	20,9	+0,7	106,8
Червень	19,4	15,9	35,3	—3,5	81,6
Липень	10,2	17,1	27,3	+6,9	166,7
Серпень	10,6	16,2	26,8	+5,6	153,1
Вересень	20,7	18,0	38,7	—2,7	86,8
За весь р.	152,1	133,2	285,3	—18,9	87,6

Динамика покращання зовнішньої торгівлі ССРР по роках показана на такій таблиці:

Роки	Довіз	Вивіз	Оборот	Баланс	% вивозу до довозу
1920/21	201,0	10,1	301,1	—190,9	5,0
1921/22	282,3	63,9	346,2	—189,4	22,7
1922/23	152,1	133,2	285,3	— 18,9	87,6
Середн. за роки					
1909—1913 .	1.139,6	1.501,4	2.641,0	+361,8	1.311

Таким чином р. 1922/23 помічається значне збільшення експорту й зменшення імпорту. Пасивність торговельного балансу падає з—77% р. 1921/22 до—12,4% р. 1922/23.

Значно кращає й якість довозу. Од імпорту продуктів харчування й предметів споживання ми переходимо до довозу сировини, машин та інших предметів, потрібних для відбудовування нашої промисловости.

Величезне значіння в справі покращання балансу нашої зовнішньої торгівлі мало контингентування довозу, с. т. завчасне встановлення певних контингентів в краму, що підлягали довозу.

Зокрема на Україні баланс р. 1922/23 був дуже активним і вивіз значно перевищив довіз.

4. ТРАНСПОРТ.

Для транспорту, як і для інших галузів нашого господарства, роком перелому був р. 1919/20. Нижче наведені порівнюючі відомості дають уявлення про те, наскільки великими є успіхи транспорту за роки НЕП'и.

	1919	1923
Число паротягів	10.000	19.600
З них придатних	4.800	8.600
Число вагонів	286.700	415.000
З них придатних	204.700	290.000
Середній обіг одного паротягу на добу		
в тов. русі	55 верст.	100,3 верст.

Р. 1922/23 покладено 17 міль. шпал—цифра, що наближається до цифри мирного часу (19 міль. шпал).

Паливний стан, що минулими роками був де-якими місяцями критичним, р. 1922/23, зробився задовольняючим і наші залізниці забезпечені паливом на кілька місяців.

У зв'язку й значним покращанням роботи нашої вугільної та нафтової промисловости, мінералізація паливного балансу посунулася дуже далеко. Тепер доводиться вирішувати питання не про брак палива, а про реалізацію готової продукції Донбаса, що, з огляду на високі ціни, зіткнувся вже із кризою збуту.

У цьому році наші залізниці вперше матимуть зимою сухі дрова.

Стан паровозного парку також добрий і паротягів вистачає для чергової роботи. З вагонами справа обстоїть не так добре, але й тут зроблено багато.

Значно покращало й фінансове становище транспорту.

5. ФІНАНСИ.

В галузі фінансовій 1922/23 рік дав утворення твердого держбюджета, зменшення емісії й нову сталу грошову одиницю—червінця.

Виконаний державний видатковий бюджет за перші три чверти р. 1922/23 характеризується такою таблицею (в міл. карб. по індексу Держплану):

В міл. золотих карб. по індексу Всер. Коп. Інст.	1 квартал	2 квартал	3 квартал	Разом
Емісія	90,3	86,6	70,9	195,1
Податки	47,5	80,8	77,8	260,7
Прибутки неподаткового характеру	57,1	93,2	116,2	246,9
У 0/0 0/0				
Емісія	46,3	33,2	26,8	—
Податки	24,4	31,0	35,8	—
Прибутки неподаткового характеру	29,3	35,8	43,9	—

Оздоровлення бюджету виявляється в де-далі більшому зменшенні як абсолютного, так і відносного значіння емісії й збільшення значіння податків у більшій ще мірі неподаткових прибутків.

Завдяки великим успіхам в справі зменшення емісії й створенню сталої одиниці обчислення, цього року вперше вдається мати до 1 грудня цілком реальний бюджет на 1923/24 р. Бюджет цей обчислено в 1.650 т. червінцевих карбованців, в тому числі на 650 міл. од неподаткових прибутків. Значіння емісії доведено до кількох лише відсотків всього бюджету.

6. ГРОШОВИЙ ОБІГ.

В справі грошового обігу досягнуто великих успіхів, завдяки запровадженню нарівні з грошзнаками, що знецінюються, іншої сталої валюти—червінця. Червінець—банкнот випуску Держбанку, забезпечено золотом, чужою валютою й різними реальними цінними паперами.

Випускається червінця не для покриття витрат скарбниці, а в формі кредиту для покриття потреб різних галузів нар. господарства в оборотових коштах. Завдяки цьому червінець, задовольняючи потреби грошового обороту, сприяє поширенню й усталенню його. Завдяки цьому червінці зробилися сталою валютою не згірш за солідну чужу валюту—долар і фунт стерлінгів. З другого боку, сама по собі сталість червінця створила великий на нього попит, викликала повільність темпу обігу його, зробивши банкнот оруддям збереження цінности.

Загальне закріплення й визнання червінця створили кріпку основу для калькуляції й всієї роботи усіх галузів нашого господарства. Окрім того, емісія червінця скріпила становище Державного Банку й створила основу для широкого розвитку роботи наших кредитових установ.

Поступове запровадження червінця до грошового обігу характеризується такою таблицею в міл. червінців:

Дата	Число червінців, переданих в касу правління	Число банкнот у обігу	% співвідношення II до I
1/I 1923 р. . . .	1,2	0,3	26,4
1/IV » »	4,5	2,4	5,3
1/VI » »	9,6	7,0	72,9
1/VIII » »	13,5	11,1	82,4
1/IX » »	18,4	16,5	89,8
1/X » »	23,5	21,4	91,1

Слідуюча таблиця показує поступове витіснення радзнака червінцем:

Дата	Число червінців у обігу	Число радзнаків у обігу в переводі на червінці	% відношення червінців до радзнаків
1/I 1923 р.	0,3	11,3	2,65
1/IV » »	2,4	14,8	16,2
1/VII » »	7,0	11,9	58,8
1/VIII » »	11,1	10,4	106,7
1/IX » »	16,5	7,1	232,4
1/X » »	21,4	4,6	465,2

Таким чином, на 1/X—23, не беручи 6%-вих з'обовязань Наркомфіну, загальна вартість червінців в обігу перевищила вже 82% всього грошового обігу в червінцях і радзнаках.

Внутрішня й зовнішня сталість червінця характеризується такою таблицею курсу червінця:

Дата	В радзнаках	В фунтах стерлінгів	В доларах	В товарних карбованцях	
				По індексу Держплана	По індексу Кооп. ін—та
1/I 1923 р.	175	0,89	4,65	9,54	7,86
1/IV » »	304	1,13	5,1	9,63	7,92
1/VII » »	760	1,01	4,72	7,66	6,38
1/VIII » »	1150	1,04	4,73	7,37	5,42
1/IX » »	2050	1,05	4,82	7,21	5,92
1/X » »	4100	1,07	4,87	7,28	6,00

Таким чином, ми бачили, що відносно до чужої валюти, червінець лишився цілком сталим. Що ж до внутрішніх цін, то вони виросли на $\frac{1}{8}$ відносно червінця, що пояснюється загальними причинами зростання цін на промкрам і розходження «ножиць». Сучасна енергійна політика зниження цін на промкрам мусить також вирівняти червінцевий і товарний карбованець. Так, на 1 листопада 1923 р. червінець рівний був уже 8,02 тов. карб. по індексу Держплана, що відповідає подорожанню карбованця на 10%.

Е К О Н О М И Ч Н Е Ж И Т Т Я.

ОЗИМИЙ ЗАСІВ НА УКРАЇНІ.

На початку озимієї кампанії година стояла на Україні цілком суха і один час, як по площі своїй, так і по стану своєму, справа озимого засіву була зовсім кепською. Однак вересень дав значну кількість опадів на північно-західній і центральній Україні, при чому на півдні опадів було все ще мало. Жовтень і перша половина листопаду були напрочуд теплими й вохкими. Це дозволило значно поширити площу озимого засіву й стан його в листопаді місяці був вище середнього.

Росподіл засіву по окремих губ. України на 1/XI характеризується такою таблицею:

Губернії	Тисячі десятин	в % до засіву минулого року
Волинська	327,4	100,0
Донецька	214,5	57,6
Катеринославська	700,0	66,3
Київська	848,4	103,0
Одеська	562,0	47,4
Подольська	636,3	101,7
Полтавська	716,0	74,4
Харківська	479,3	84,2
Чернігівська	443,2	114,6
По Україні	4.927,1	78,1

Таким чином, цього року по Україні засіяно коло $\frac{4}{5}$ площі засіву минулого року. Недосів припадає на південні й, почасти, центральні губернії. По західних губ. площа озимого засіву навіть де-що перевищує площу минулого року. Стан засіву подає отака таблиця:

Губернії	На 1 жовтня			На 1 листопада		
	Жито	Пше- ниця	Озимі всі	Жито	Пше- ниця	Озимі всі
Волинь	3,3	3,3	3,3	3,6	3,5	3,6
Донецчина	1,8	1,8	1,8	2,9	2,8	2,9
Катериносл.	1,5	1,5	1,5	3,1	3,1	3,1
Київщина	2,3	2,8	2,8	3,4	3,3	3,4
Одещина	2,0	2,0	2,0	2,6	2,6	2,6
Поділля	2,9	2,9	2,9	3,9	3,0	3,0
Полтавщина	2,1	1,9	2,0	3,3	3,0	3,2
Харківщина	1,7	1,7	1,7	3,2	2,9	3,1
Чернігівщина	3,2	3,2	3,2	3,6	3,5	3,6
По цілій Україні .	2,4	2,3	2,4	3,2	3,1	3,2

Таким чином загальний стан засіву на Україні значно покращав і можна брати його як задовольняючий.

ЗОВНІШНІЙ ТОРГ УКРАЇНИ в 1922—23 р.

Під той час, як баланс зовнішньої торгівлі ССРР наближається лише до збалансовання, в балансі зовнішнього торгу УСРР вивіз значно переважає довіз.

Рух зовнішнього торгу УСРР видно з такої таблиці (в тисячах золотих карб.).

Квартали	Вивіз	Довіз	Загальний оборот	Вивіз переважає довіз	
				В абсолютн. величині	В %
1 квартал .	1.830,5	1.050,6	2.881,1	+ 779,9	+ 74,2
2 " .	3.798,7	1.126,9	4.925,6	+ 2.671,8	+ 236,9
3 " .	6.699,8	1.397,6	7.497,4	+ 4.702,2	+ 336,3
4 " .	7.079,7	1.574,3	8.654,0	+ 5.505,4	+ 349,3
За весь рік	18.808,7	5.149,4	23.958,1	+ 13.659,3	+ 265,5

Таким чином український вивіз збільшився од першої до четвертої чверті 1922—23 р. мало не в 4 рази під той час, як довіз збільшувався дуже обмаль. В кінцевому наслідкові вивіз переважає довіз в 4-й чверті $4\frac{1}{2}$ рази.

Найбільшу частину вивозу складають харчові продукти. Загалом по групі «життєвих припасів» вивезено за весь рік на 10.429 т. зол. карб. Найбільше вивезено зернового хліба (9.330 т. зол. карб.), далі друге місце посідає група «сировина й напівоброблені матеріали», яких вивезено на 8.204 т. зол. карб. Тут маємо: лісний матеріял 718 т. зол. карб., олійне насіння—1.141 т. зол. карб., пенька—1.662 т. зол. карб., метали—1.943 т. з. к., марганцева руда—480 т. зол. карб. і шкіра невіроблена—494 т. з. карб.

Вивіз інших груп був незначний і мав випадковий характер.

Найбільше вивозилося з України до Німеччини, що забрала понад $\frac{2}{3}$ усього українського вивозу—13.400 т. зол. карб. Далі маємо Туреччину—2.072 т. з. карб., Італію—1.621 т. з. карб., а там—Голандію, Польщу, Великобританію, Францію і т. д.

Назва показчиків	В якому ви- раховані	Абсолютні числа			Відносні числа (середні відомості за тиждень минулого місяця взято за 100)	
		Тиждень 11—13 листопада	Попередній тиждень	Оглядний тиждень (11—18)	Попередній тиждень	
11. Загальна погрузка мережи	ваго- нів	3.978	3.520	101,5	89,6	
в тому числі дон. паливо .	—	1.164	857	109,0	80,2	
» » » дрова	—	245	193	167,8	132,2	
» » » хлібн. вантажу	—	625	556	94,8	84,4	
» » » лісових матер.	—	100	104	68,5	71,2	
» » » іншого вантажу	—	1.853	1.818	96,8	95,6	
12. Здобич донецького палива	1.000 пуд.	—	—	—	—	
13. Виплавка чавуна	1.000 пуд.	45,74	45,3	128,2	127,0	
14. Загальн. прибуток держпо- датків (без ед. с.-г. под.) .	Чер- вінці	94.263,2	49.264	78,2	40,9	
15. Заг. прибуток по ед. с.-г. под. *)	1.000 пуд.	6.134	10.772	54,6	84,3	
Хлібно-експортова кампанія						
16. Прибути хлібного вантажу до портів	—	3.051	3.634	83,5	99,4	
17. Навантаження пароплавів	—	4.771	2.892	225,9	136,9	

ОГЛЯД КОН'ЮНКТУРИ.

1. Товаровий ринок. Ціни на хлібні продукти весь час підвищу-
валися більше, ніж ціни на промкрам. Це викликає поступове зсування
«ножиць». Загалом в жовтні місяці відношення вартості продуктів широкого
вжитку до сільсько-господарчих (розсув «ножиць») складало 3,54, за тиждень
4—10 листопада—2,92, а за оглядового тижня вже 2,61.

Динамика руху роздрібних цін характеризується по всій Україні
такою табл. (черв. коп.):

	Жовтень			Листопад		
	1	11	21	1	11	21
Жито	25	25	25	27	34	38
Пшениця	47	45	50	50	60	71
Ячмінь	22	24	23	27	32	39
Овес	29	23	29	31	38	45

Ціни на промкрам зупинилися поки що на одному рівні. У зв'язку
з цим бадьорий біржовий настрій минулого тижня дещо підупав. Подекуди
повишається оборот лише московської біржі.

Наші «хозяйственники» зазначають, загалом, де-яке оживлення й побіль-
шений попит на мануфактуру, шкіру й колоніальний крам. Однак в тиждень
нашого огляду таке оживлення де-що підупало. Питають головним чином

*) За неповними відомостями.

приватні крамарі. Комерсанти зазначають побільшену покупецьку потенцію, що, разом зі зниженням цін, має викликати значне оживлення ринку.

2. Хлібозаготовки та вивіз. Хлібозаготовки на Україні значно знизилися в листопаді. Всього за час з 1—15 листопада заготовлено 1,2 міл. пуд. проти 2,2 міл. пуд. за час з 15—31 жовтня. Зменшилося заповнення в портах, завдяки перегрузці їх, навпаки значно збільшилося навантаження пароплавів.

3. Грошовий обіг та кредит. Усі представники наших кредитових установ зазначають велику інфляцію радзнаків, пояснюючи це збільшенням числа їх, а також звільненням грошей, бувших раніше у крамі. Лишки біжучих рахунків у зв'язку з цим збільшувалися. Борги ж кредитових установ лишилися на старому рівні. З-за великої інфляції швидко зростає курс червінця, що на чорній біржі стоїть вище од курсу котирувальної комісії.

4. Робота транспорту. Загальне навантаження по всій мережі, рівняючи з минулим тижнем, збільшилося на 12% і зрівнялося з пересічним навантаженням минулого місяця. Збільшилося навантаження хліба, вугілля та дров. Однак оживлення не передбачається в близькому будучому.

5. Озимий засів. Стан озимого засіву змінився на краще. В середньому він характеризується для України балом 3,3 для пшениці й 3,4 для жита. Площа засіву побільшилася й досягла 5,3 міл. дес., або 84% минулої. Значно збільшилася площа засіву в Одещині (на 325 т. дес.).

6. Важка індустрія. Виплавка чавуна досягла рекордної величини й далі більшає.

7. Фінанси. Загальний прибуток державних податків де-що знизився. Сильно знижується прибуток с.-г. податку, що пояснюється форсированим темпом прибутків у минулих місяцях. Загалом, з початку кампанії поступило всього с.-г. податку 117,6 міл. пуд., в тому числі 27,9 міл. натурою.

Загальна характеристика. Не дивлючися на зсування ножиць, стан продовжує бути дуже напруженим. Хоч де-яка жвавість і почалася, все ж вона ще не трівка. Хлібозаготовки зменшилися, що пояснюється закінченням кампанії с.-г. податку, продавати селянам хліб за сучасного відношення цін ще не вигідно. Цим же пояснюється й подорожчання хлібних продуктів. На фронті виробничому показники, загалом, позитивні.

С. Р.

НА РАДЯНСЬКІЙ УКРАЇНІ.

Х А Р К І В.

РАЙКОМ ПРОФСОЮЗУ «МЕТАЛИСТ».

Райком профсоюзу «Металист» є одна з головніших організацій, котра що-дня входить безпосередньо в стосунки з найширшими колами пролетаріату, всіх його верств, слідкуючи за кожним кроком його життя як на заводі чи на фабриці, так і в звичайному його житті, дома. Чисто науковий підход до освітлювання питань які охоплює праця райкому «Металист», може дати докладніші відомості про якість і кількість постановлених райкомом «Металист» до розрішення завдань, та про їх значіння в житті робітничих кол під час пролетарської революції на Україні. Можна сказати, що остаточну структуру внутрішньої організації райкому «Металист» ще й досі не закінчено, і трудно передбачити ті форми життя, які потім являться наслідком щоденного розвитку жовтневої революції. Така постійна зміна форм життя федерації накладає на профспілку «Металист» особливі завдання, і вимагає від нього певної послідовності та плановірності в проведенню нових форм громадського поступу серед всіх кол і верств пролетарських мас.

У склад апарату виконавців райкому профспілки «Металист» входять представники від звичайних робітників до найбільших фаховців,

професіоналів в справі чисто промислової техніки та організацій професійних форм робітничого життя.

За останній трьохмісячний період райком провадив серед робітничих мас як політичну, так і чисто професійну агітацію. На ході й планомірності роботи за цей час відбулись явища загального республіканського характеру: відривались профробітники спілки на довгий час від їх роботи то в частини особливого призначення, то в територіальну армію.

Найбільшим і найголовнішим завданням райкому профспілки «Металіст» за період від 1/VI до 1/IX було переведення статуту союзу серед робітників всіх заводів, які входять в склад союзу. Обговорення статуту союзу ВСРМ було переведено на загальних та делегатських зібраних заводів до VI з'їзду ВСРМ. Про переведення VI з'їзду ВСРМ та про його завдання по заводах та фабриках делегатами були зроблені доклади.

Організаційним відділом райкому часто улаштовувались на багатьох підприємствах загальні збори й збори делегатів по різних питаннях загально республ. характеру. На цих зборах були переведені кампанії: про золоту та хлібну позику, питання про колективні умови, зроблені доклади представниками заводууправління та завкомів, доклади про робітничий бюджет, про міжнародне становище та про становище в Німеччині й инш. Для докладу про золоту позику запрошувано спеціально робітників фінансового відділу (при неодмінній присутності відповідних робітників спілки). Позику викликала зацікавлення: був помітний відповідний настрій і повна свідомість обов'язків перед робітничо-селянською владою. Окрім такої широкої агітації організаційною секцією була переведена значна робота в справі відповідної організації завкомів та надання їх роботі потрібного планового характеру. Було звернуто увагу на утворення цехових уповноважених, та надання їм відповідних функцій в справі провадження роботи по цехах. Регулярно улаштовувались цеховими уповноваженими доклади про становище в цехах на засіданнях завкому.

Під доглядом райкому профсоюзу «Металіст» були переведені перевибори уповноважених заводів «ХПЗ», «ЗЕК» «Серп та Молот», було улаштовано перевибори завкому Електричної станції, на заводі ім. т. Петровського, в майстернях «ХТІ», улаштовано перевибори в майстернях Луського. Дрібні біжучі роботи виявлялись в чисто канцелярських справах.

В райкомі відбулось засідань по різних питаннях: секретарів—10, пленума—2 засідання й розглядано питань секретарів—118 та пленума—10.

Ці засідання й були головним чином присвячені в більшості справам побутового та професійного характеру, на котрих і накреслювались головні шляхи дальшої роботи.

По де-яких нових підприємствах, котрі з'явились за останні часи, було проведено кампанію про вступ робітників цих підприємств до профспілки, наслідком чого до профспілки вступили робітники таких нових підприємств, як майстерні «Симплекс», «Кубуч'а», «Допр № 1», «Коськов'а», «Укрповітрфлоти» і т. и. Загалом з 11 підприємств—67 чол.

Вибуло з профспілки за це й термін 10 робітників.

Помічався якийсь млявий зв'язок з де-якими проф'ячейками, котрі, завдяки перерв праці влітку, майже зовсім загубили зв'язок з райкомом профспілки; так, напр., було з проф'ячейкою при ВУЗ, завдяки цьому райком не міг провадити серед проф'ячейки ВУЗ відповідної роботи професійного характеру. За весь плановий термін в проф'ячейці ВУЗ відбулись лише одні збори членів проф'ячейки. Зв'язок з ВУЗ для союзу дає можливість постачати райком відповідними профробітниками, яких використовується для профроботи на різних підприємствах, особливо в цьому допомагають студенти рабфаківці. Наслідки такої кооптації були надзвичайні: доручення, що були дані райкомом профспілки, були виконані на 100%. Надалі зв'язок профспілки з ВУЗ налагоджується й профспілкою ухвалено в жовтні ц. р. зробити перереєстрацію членів профспілки «Металіст» по всіх ВУЗ-ах м. Харкова. Особливо треба зазначити роботу організаційної

секції райкому профспілки «Металіст» в справі будівлі повітряної флоти Республіки. Райкомом було асигновано 15.000 золотих карбованців на будівлю аероплана імені Харківський «Металіст». Було переведено кампанію повітрофлоти по всіх підприємствах, що входять в спілку, наслідком чого було зібрано 18.000 зол. карб., яких уже вистарчить на купівлю літака.

Райкомом звернуто особливу увагу на ліквідацію безробіття та на допомогу безробітним. Кошти на грошову допомогу безробітним запрошені в ЦК профспілки «Металіст».

Гарно поставлено в статбюро справу з точним учотом всіх робіт, що провадить райком. Статистичними обслідуваннями райком часто користувався при розв'язанні різних питань професійного характеру. Статистичним Бюро за термін від 1/VI по 1/IX довелось зареєструвати 2052 робітників, нових членів спілки, були підраховані та складені діаграми по питаннях заробітної платні, витрати робітничого часу, індексів товарових та червоних карбованців, руху членів спілки, руху безробітних. Райкомом профспілки «Металіст» було звернено особливу увагу на культурно-просвітню роботу серед широких робітничих мас. Вся культосвітня робота була поділена на: 1) організаційну частину, 2) школи фабзавуча, 3) соцвих, 4) політосвіту. Культвідділом райкому в справі організації було затверджено рахунки на утримання культвідділів при де-яких заводах. Була переведена ревізія 2-х культвідділів на підприємствах з метою упорядкування грошових справ. Райком безпосереднє брав діяльну участь на засіданнях культвідділів різних заводів. В справі організації шкіл фабзавуча з 1/VI по 1/IX культвідділом райкома, після закінчення учебного року, було звернуто особливу увагу на поліпшення фізичного стану учнів; для цього були організовані будинки відпочинку, де провадились клубні роботи та улаштовувались різні спортивні змагання. За цей термін була переведена робота по підготовці в справі передання шкіл фабзавуча господарським органам. Були переведені школи на утримання господарчих органів на заводах «ХПЗ», «ЗЕК», «Серп та Молот» «Червоний Жовтень», були складені рахунки на утримання шкіл фабзавуча, які райком запропонував заводоуправлінням.

В справі соцвиху проведено з'єднання школи «Металіст» зі школою «ХПО». Останню зроблено філією школи «Металістів» і підлягає їй в адміністраційному відношенні. Підготовлено передачу школи Губерніяльного Відділу Народньої Освіти. Для політосвітньої роботи райкомом організований робітничий клуб для заводів Основ'янської округи. Були виконані роботи по утворенню й інших клубів по різних райкомах.

При центральному клубі профспілки «Металіст» складено драматичний гурток. Для ліквідації неписьменности улаштовано низку шкіл. Особливо треба підкреслити роботу культвідділу профспілки в справі переведення кампанії по укомплектуванню ВУЗ та рабфаків при них молоддю із робітничої класи. Разом до ВУЗів командировано всього 189 робітників, а саме: на рабфаки 105, в інститути 15, в технікуми 106, на радіокурси 1 чоловік.

По соціальному складу було надіслано в різні інститути та технікуми робітників 141, службовців 48.

По школах профосвіти було командировано дітей членів спілки: на механічний—16, торгово-промисловий—12.

Загальна кон'юнктура роботи райкома профспілки «Металіст» надзвичайно приемле. Кількість членів спілки значно зростає. Де-які заводи поширюють свою продукцію й приймають до себе нових робітників, так, наприкл., «ХПЗ» зробив прийом більш по-за 300 робітників, те ж саме зробили заводи «Серп та Молот» і «Електросила № 1». Останніми часами розпочав працю завод «Ім. Т. Шевченка» навантажений Метал'об'єднанням продукцією вагонеток для Донбасу. В Сумах почав працювати Бельгійський завод, котрий увесь час стояв нерухомо. Зараз цей завод має по-над 500 робітників, одержав велике замовлення на своє виробництво й вийшов не тільки на український, але й на всефедеративний ринок. Відкриття цього заводу було відмічено всіма спеціалістами господарства. Ремонтується й незабаром буде пущений на ст. Барвенково завод «Промінь», який зараз перейшов до У.Р.Н.Г. На заводі «Світ Шахтаря» та авто-майстернях були зроблені невеликі скорочення штатів.

Відчувався за цей час і «чавунний голод». Здавалось, що ось-ось наступить час, коли вся промисловість стане, але криза минувала й заводи почали працювати ще з більшим напруженням. Господарські перспективи району профспілки «Металіст» цілком задовольняючі; наприклад: «ХПЗ» увійшов в склад Ради Праці та Оборони й одержав велике замовлення на будівлю тракторів. «Електросила № 1», можна сказати, прямо завалена замовленнями й великі запаси сировини та надзвичайна якість продуктів виробництва дають їй надію вийти на міжнародний ринок, і завод гадає це здійснити в найскоршому часі. Завод «Світ Шахтаря» одержав замовлення від тресту «Південна Криця» на постачання різного приладдя для Донбасу. Це замовлення дасть змогу заводі працювати повним темпом на цілий рік.

Приблизно такі загальні перспективи що до розвитку промисловости, але ж, не дивлячись на це, безробіття не зникає, таке явище є найсумнішим фактом із життя райкому. Збільшення безробітних пояснюється великим напливом останніх з периферії.

Майже всім безробітним під час безробіття райкомом видавалась допомога в розмірі від 3 до 5 товарних карбованців з фонду взаємної допомоги і з коштів Секретаріату від 2 до 3 карб. Всього видано допомоги безробітним в червні (по 23 карб.) 681 т. карб., в липні (теж по 23 карб.) 420 т. карб. і в серпні 176 т. карб. Надзвичайно велику роботу довелося провести спілці в справі укладання колективних договорів з різними заводами. Всього було уложено 43 колдоговорів, об'єднуючих до 11.000 робітників. Перші спроби по складенню колективних умов профспілкою розпочаті на приватних підприємствах. Для освідомлення про умови угод та про хід переговорів по уложенню угод скликались неодмінно загальні збори робітників по підприємствах, де й розглядались ці справи. Робітники завжди виявляли надзвичайну зацікавленість до такої роботи спілки й завжди входили в найменші дрібниці, вносячи часто свої поправки. Угоди з підприємствами складались де-коли по загальній згоді профспілки й підприємства, а де-коли й навіть частіш справа угод виливалась у конфлікт, тоді ця справа передавалась в арбітраж, в центр і там остаточно вирішувались. Так були складені угоди по всіх державних заводах на досить корисних умовах. Не дивлячись на такі угоди з профспілкою часто заводоуправління різних заводів ці угоди порушувало, що приводило до конфліктів. Головними причинами конфліктів були: 1) непорозуміння про відпуск, 2) несвоєчасна виплата заробітної платні, 3) невивплата платні повністю тому, хто заробив більш, ніж складав набір Госплану, 4) особливе незадоволення викликало різниця в індексі виплати зарплатні й індекса, існуючого в день виплати.

Профспілка після довгих розмов з господарниками підприємств добила виплати зарплати по двох індексах 15 та 1 кожного місяця.

Із особливих непорозумінь треба ще відмітити непорозуміння профспілки з господарниками, чому причиною було несвоєчасна виплата грошей на культурфонд; ці гроші в господарників доводилось профспілці прямо видирати. Окрім цієї роботи тарифного секретаря, треба торкнутись питань зв'язаних з організацією й закріпленням роботи Робітничих Конфліктно-Росціночних комісій на підприємствах. Цій надзвичайно кропотливій роботі профспілка уділяла занадто багато уваги. Всі протоколи РКК на підприємствах продивлялись секретарем і на підставі розглядання давались ті чи інші вказівки та розпорядження. Окрім того представник спілки завжди був присутнім на всіх засіданнях РКК всіх великих та середніх підприємств. В функції Тарифно-Росціночної Комісії входить також стеження за ходом робіт Тарифно-Нормировочного Бюро, яке являється головним апаратом по росцінці виробництва. Таке затвердження Нормбюро з боку робітничої частини РКК зробило те, що Робітнича частина РКК мусила доскональне вивчати це питання на місці або шляхом теоретичних матеріалів за останні часи.

Невирішені конфлікти профспілкою передавались секцією праці Уповнаркопраці, де було розглянуто 37 питань. Секретарями комісій давались роз'яснення про робітниче право, зв'язані як з трудовими відносинами, так і з другими питаннями Радянського будівництва. В спілку було звернено робітників по різних питаннях за три місяці до 700.

В справі норм виробки, профспілкою при складанню угод по держ-підприємствах було умовлено 50% приробітку на основну ставку, але фактично цей прирібок в середньому по всіх великих та середніх заводах хитався приблизно між 50—70% більш зазначеного в колективній угоді.

Поліпшення тарифікації значно підвищило інтенсивність праці робітників; так напр., на заводі «Червоний Жовтень» продукція робітників в травні була 101 карб. 25 к., коли в лютому була лише 56 карб. і то при навантаженню заводу на 50—60%.

В справі охорони праці профспілкою було звернено увагу на санітарійно-технічне становище заводів. Само через те 1916—17 року майже ні один завод не ремонтувався, в санітарійно-технічний стан заводів був надзвичайно злий. Охорона праці добилась за останні часи поліпшення.

Велику роботу довелося проробити охороні праці в справі проведення тарифних відпусків і посилки робітників на курорти та санаторії, де перебувало до 60% товаришів, хоч спілка об'єднує тільки 14% харківського пролетаріату.

Заходи що до поліпшення умов праці привели до того, що відсоток невиходу на роботу по хворості робітників «ХПЗ» рівнявся 60% і 5, 880%, себ-то наблизився до довійськового часу.

Особливу увагу профспілкою звернено на те, щоб не обтяжували поверхчасовими роботами як робітників так і службовців.

В справі постачання робітників спецхарчуванням та спецодягом виконано 70% по всіх державних заводах; серед приватних підприємств постачання робітників спецодягом та спецхарчами виконано на всі 100%.

В справі кредитування робітників профспілкою складено угоду с «Укрцерабкоп», яке й кредитує майже всіх членів спілки.

Життєва криза серед робітників та службовців примусила Профспілку розв'язати й це питання. Для ліквідації життєвої кризи профспілкою було заорендовано 33 будинки, в котрих спілка змогла розмістити 100% своїх членів; зараз ведуться переговори про аренду у міського відділу комунального господарства ще низки будинків, де б можна було розмістити членів профспілки.

Така робота профспілки «Металіст» не може пройти непомітно для робітництва. Щоденний зріст говорить, що райком профспілки «Металіст» серед робітничих мас користується довірям як організація, яка на ділі повседенно захищає права пролетаріату. І треба гадати, то незабаром не буде ні одного робітника, який не був би членом профспілки.

І. К.

НАУКОВО-ДОСЛІДЧА КАТЕДРА ІСТОРІЇ УКРАЇНИ.

Катедра історії України була організована ще в жовтні 1921 р., але тільки в 1922 році вона дістала можливість зібрати аспірантів і розпочати роботу. В склад катедри входить секція історії України з відділом історії українського мистецтва й секція етнографічна з відділами історії українського письменства та археології України — всього 5 дисциплін.

На чолі катедри стоїть акад. Д. І. Багалій. Секцією історії України керує проф. В. А. Барвінський, секцією етнографічною завідував акад. М. Ф. Сумцов, а після його смерті виконує обов'язки завідуючого секцією проф.

О. В. Ветухов. При катедрі працюють як нештатні дійсні члени проф. М. І. Яворський (по історії України), проф. О. С. Федоровський (археології)—і проф. О. І. Білецький (історії письменства). Катедра має 4 наукових співробітників і 17 аспірантів.

Головна мета катедри—підготовка лекторів ВУЗ'ів. Але поруч з тим співробітники катедри займаються дослідною роботою.

Робота по підготовці до лекторства полягає в тому, що аспірант-історик намічає 12 питань з історіографії, джерелознавства, економічної, політичної, соціальної й культурної історії України, підбирає літературу

до них і дає доклади по цих питаннях. Аспіранти-історики письменства намічають питання з різних періодів української літератури, з методології і 1–2 питання з історії слов'янських або західно-європейської літератури. Етнографи, археологи й історики мистецтва беруть теми з різних періодів розвитку цікавих для них культурних явищ. Доклади аспіранти читають або в засіданнях катедри, коли доклад торкається питання, цікавого для всіх секцій, або в секції, коли доклад має більш вузьку тему. По докладах ведуться бесіди, при чому голова катедри, завідувачі секціями й дійсні члени дають методологічні вказівки й роблять резюме.

Науково-дослідча робота ведеться й керівниками аспірантами.

Голова катедри акад. Д. І. Багалій написав IX розділ «Історії українського народу», присвячений історії України в другій полов. XIX й початку XX в.; закінчив монографію «Український народний філософ Г. С. Сковорода»; закінчив збірник «Начерки з історії Українського письменства й культури»; складає другу частину української історіографії; написав де-кілька відозв про різні книжки й різні статті.

Завідуючий секцією історії України проф. В. А. Барвінський збирав і студіював матеріали до історії першої Малоросійської Колегії.

Вик. обов'язки завідуючого секцією етнографічною проф. О. В. Ветухів закінчив і здав до друку «Синтаксис» рос. мови, продовжував роботу про заговори, дав де-кілька рецензій і статтів, редагував XIV т. творів Потебні.

Дійсний член катедри проф. Яворський написав «Нарис історії України», «Нарис історії КП(б)У», «Коротку історію України», «Нарис укр.-руськ. історії» і де-кілька статтів; працює над роботами «Теорія класової боротьби», «Татарська революція на Україні в XIII ст.», «Україна в першій половині XIX століття».

Дійсний член катедри проф. О. С. Федоровський надрукував статті: «Доисторические древности в бассейне р. Донца», «Доисторические разработки медных руд и металлургия бронзового века в Донецком бассейне», «Две бронзо-

вые статуэтки Харьковского Археологического Музея», «Инструкции и программы для археологического изучения»; виготовив до друку: «До справи складання археологічної мапи України», «Неолитическая стоянка у с. Черкасский Бешкит Змиевск. у.», «Раскопки у пос. Липовая Роща», «Археология Слободской Украины» т. I.

Науковий співробітник проф. С. А. Таранушенко надрукував «Альбом фотографій» до невиданої ще книжки Пам'ятки мистецтва Старої Слобожанщини, «Матеріали до історії українського мистецтва», вип. I «Будівництво. Старі хати Харкова»; вип. II—«Покровський собор у Харкові» і де-кілька рецензій.

Науковий співробітник проф. М. А. Плевако надрукував статті «Г. Сковорода в світлі художньої творчости», «Огляд української дитячої літератури»; друкується «Хрестоматія нової укр. літератури ч. I.»; розпочав працю «Дума про Ганжу Андибера».

Науковий співробітник проф. С. Гавевський здав до друку «Теорію поезії»; розробляє питання про великодні та різдвяні вірші в українській літературі.

Науковий співробітник Н. Ю. Мірза-Авакянц надрукувала I вип. «Читанки по історії України», приготувала до друку II вип., працювала по історії землеволодіння на тему «Землеволодіння в Лівобережній Україні XVII, початку XVIII ст. по даних генер. слід. про маєтності».

В засіданнях катедри голова її і керівники секцій читали доклади на теми з своїх робіт. Так акад. Багалій читав уривки з нової історії України; проф. О. С. Федоровський—про результати своїх розкопок і де-що з заготовленого до друку матеріалу; проф. Таранушенко про Покровський собор. Великий інтерес викликав доклад проф. Яворського на тему: «Періодизація в українській історії». Це перший попит наукового обґрунтування цього питання в українській історії. Доклад цей викликав гарячу дискусію. Розроблення питань по цьому докладу перенесено в історичну секцію катедри.

Аспіранти катедри працюють не тільки теоретично, а й практично—по музейних і архівних пам'ятках, беручи участь в археологічних рос-

копах. Таким чином катедра готує не тільки лекторів ВУЗ'ів і молодих вчених, а й високо кваліфікованих музейних і архівних робітників і археологів.

Так, аспірантка Г. І. Тесленко робить в археологічному музеї, бере участь в розкопках під керівництвом проф. Федоровського; приготувала до друку відчит про розкопки в Верхньому Салтові, збрала матеріали для археологічної карти розповсюдження кераміки з дірочками; збирає матеріал про городища Харківщини.

Аспірант М. Горбань їздив в командировку до Києва, де працював над невидрукованою запискою Г. А. Політики; знайшов в рукописному відділі Харківської наукової книгозбірні записку Марковича «Об ищущих козачества» і новий список хроніки «Краткое описание Малороссии». Основна тема, над якою він працює — Записки Політики.

Аспірант Єрофєєв їздив в командировку в Кам'янець-Подільський, працював там над архівними матеріалами, що торкаються стану селян в XVIII—XIX віках і народніх рухів в цю добу (Кармелюк).

Аспірант Бузинний працює по матеріалах Полтавського архіву.

Аспірантка Водлаженко головною темою має «Українську освіту XVII—XVIII віку». Працює над архівним матеріалом Харківського колегіума.

Аспірант І. Ткаченко здав до друку знайдені в Полтавському архіві листи Драгоманова до Лесі Українки.

Аспірантки Берченко й Степанова працюють по історії українського мистецтва, порівнюючи його з мистецтвом других народів.

Аспірантка Данковська розроблює питання з української етнографії й працює в Слобожанському музеї.

Аспірант Шманкевич студіював юридичні норми українського народу; крім того працює над справами кодифікації українського права в XIX в. і впливами його на російське право.

Аспірант Панченко надрукував зачитаний в засіданні катедри доклад «Спроби марксистського освітлення творчості Шевченка».

Аспірант Ковалевський дав дуже цікавий доклад на тему «Питання економічно-соціальної методи в історії літератури». Обговорюванню цього доклада було присвячено окреме засідання катедри.

Катедра приймала участь в публичних засіданнях, даючи докладчиків з своїх співробітників. Так 24 грудня 1922 р. в об'єднаному засіданні Наукового Комітета й науково-дослідних кафедр, присвяченому пам'яті 200-річчя з дня народження українського філософа Г. Сковороди, голова катедри акад. Багалій прочитав доклад на тему «Сковорода, його доба, життя, філософія й значіння»; науковий співробітник проф. М. А. Плевако — на тему «Сковорода й українське письменство», аспірант Ковалевський — на тему «Етика Сковороди». Крім того два об'єднаних засідання кафедр історії України й мовознавства були присвячені докладам про мову Сковороди.

Велика робота, що була проведена співробітниками катедри проф. Федоровським і аспіранткою Тесленко, зацікавила всіх, хто взагалі цікавився археологічними розкопками. Докладам про результати цієї роботи було присвячене об'єднане засідання Харківського Наукового Товариства й катедри історії України.

Пам'яті завідуючого секцією історії української літератури, небіжчика акад. М. Ф. Сумцова, було присвячено два об'єднаних засідання Харківського Наукового Товариства і кафедр — історії України, мовознавства й історії європейської культури.

В день Шевченківського свята засідання катедри було присвячено виключно докладам про Шевченка та його твори.

Співробітники катедри працюють і в галузі краєзнавства, приймають участь в періодичних виданнях України, працюють над популярними книжками для народу й для дітей. приймають участь як лектори української мови курсів для службовців різних установ.

Робота катедри майже цілком ведеться українською мовою 317 аспірантів тільки 3 не знають мови; з 9 керівників один зовсім не знає мови, другий хоч не розмовляє, але знає її, 7 вільно володіють мовою.

Таким чином катедра підготовляє робітників на ниві української культури й науки, яких так потребує Україна.

О В.

— В неділю 18-го жовтня б.р. відбулося урочисте засідання науково-дослідчої катедри історії України, присвячене пам'яті українських письменників—Я. І. Щогольова (25-а річн. з дня смерті) та Л. Г. Глібова (30 річн. з дня см.).

Засідання відкрилося вступним словом акад. Д. Г. Багалія про Я. Г. Щогольова, якого він знав особисто.

Далі зачитано було такі доклади:

Асп. І. Ф. Єрофієв: «Щоголів і укр. думи» і «Головні мотиви байок Глібова». — Асп. І. М. Ткаченко: «Соціальний зміст байок Глібова». — Асп. Білецька: «Етнографізм у творах Щогольова». — Асп. П. І. Тиховський: «Глібов і Боровиковський, як два типа байкарів».

— Акад. Д. І. Багалій пише історію України на соціально-економічному ґрунті від найдавніших до наших часів. План цієї праці було зачитано в засіданні катедри.

ПЕРША ВСЕУКРАЇНСЬКА НАРАДА РОБІТНИКІВ КНИГИ.

На початку листопаду ц. р. в Харкові відбулася 1-а Всеукраїнська нарада наукових робітників книги. Нарату було скликано з ініціативи Наукового Комітету Укрголовпрофосвіти з метою координування й раціоналізації науково-книжкової роботи на Україні.

Участь у роботі Народи взяли т.т. з Харкова, Києва, Одеси, Кам'янця-Подільського, РСФРР та инш., причому були представники як од науково-бібліологічних установ, так і од найбільших книгосховів і книгозбірень України.

На початку своєї роботи Народа заслухала інформаційні доклади про діяльність Наукового Комітету Укрголовпрофосвіти, Українського Наукового Інституту Книгознавства, Української Книжкової Палати, Всенародної Бібліотеки України, Одеської Публічної Бібліотеки, Наукової Бібліотеки Кам'янця-Подільського, Харківської Книгозбірні ім. Короленка, Центральної Наукової Бібліотеки

Одеських Вищих Шкіл, Київської Публічної Книгозбірні ім. РКП та про книжково-наукову роботу Сільсько-Господарчого Наукового Комітету України.

Після заслухання інформаційних докладів Народа перейшла до обговорення основних питань свого порядку денного й ухвалила низку резолюцій після відповідних докладів.

Після доповіді директора Української Книжкової Палати т. Годкевича Народа визнала, що науково-бібліологічна робота на Україні перебуває в стані організації, що дає можливість негайно перейти до раціонального планування науково-бібліологічних установ, причому до роботи треба притягти не тільки фахові установи, але й книгозбірні академічного та політосвітнього характеру, а також використати наслідки індивідуальної роботи окремих книгознавців.

Практичними завданнями української бібліології визнано: 1. Вивчення загальних проблем книгознавства та окремих галузів виробництва книги, поширення (в формі бібліотечної і торговельної) методів бібліографічного опису і, нарешті, соціального й індивідуально-психологічного боку користання книгою. 2. Бібліографія «Україніса» по змісту й мові. 3. Національна (Державна) бібліографія й статистика друку УСРР. 4. Спеціально наукова бібліографія. 5. Порадницька бібліографія сполучена з пропагандою.

Роботу по вивченню проблем книгознавства й по бібліографії «Україніса» визнано потрібним покласти на УНІК (Український Науковий Інститут Книгознавства), державну бібліографію й статистику на УКП (Українська Книжкова Палата) і наукову бібліографію на науково-дослідчій катедри, відділи ВУАН—то-що і, нарешті, порадицьку бібліографію на Методком Укрголовполітосвіти (його бібсекцію).

Визнано за потрібне організувати докладне дослідження усіх пунктів бібліотечної й бібліографічної роботи в анкетному порядку й утворення катедри книгознавства при найбільших Державних Книгозбірнях, притягання провінціальних книгозбірень до справи вивчення місцевої книги, а також організацію всієї

бібліологічної роботи установ, книгозбірень і окремих робітників в формі Всеукраїнського Бібліологічного Товариства.

Після доповіді представника Одеської Публічної Бібліотеки т. Вугмана визнано за потрібне організувати об'єднання всіх центральних наукових книгозбірень, з тим, що та або інша публічна книгозбірня, що відповідатиме вимогам до наукової книгозбірни, має вступати до об'єднання.

Так само визнано необхідною участь в об'єднанні книжково - дослідчих установ.

Керуватиме справами зазначеного об'єднання Бюро, яке призначає Науковий Комітет з числа представників членів об'єднання.

Актуальне питання зачепив у своєму доповіді про «Ідеологічні завдання академічних і публічних книгозбірень» представник Київської Публічної Бібліотеки т. Розанов. Нарада приєдналася до твердження докладчика про те, що книжкові фонди академічних та публічних книгозбірень зв'язані ідеологічно з старим світом і дуже несправно постаються марксистською літературою. Зазначена несправність позбавляє ці фонди можливості виконувати поважні громадсько-революційні завдання. Нарада визнала за потрібне звернути найпильнішу увагу робітників на доповнення книгозбірень марксистською літературою (для чого потрібні відповідні асигнування) та доцільне використання цієї літератури через влаштування «кабінетів марксистської літератури».

Питання про видання бібліологічної літератури, після доповіді директора У. Н. І. К'а т. Меженка вирішено в такий спосіб: звернутися до Н. К. О. з проханням — зобов'язати Д. В. У. гарантувати що-місяця 10 аркушів під бібліологічну літературу з розрахунку 4 арк. під «Бібліологічні Вісти», а 6 арк. під «Бібліологічні Збірники». Редагування «Бібл. Вістей» покладено на У. Н. І. К., а збірників передано Редколегії майбутнього Всеукраїнського Біб-го Т-ва.

Після пропозиції того ж тов. Меженка ухвалено організувати Всеукраїнське Бібліологічне Т-во, що мало б об'єднувати всю бібліологічну роботу на Україні

і відати бібліологічним видавництвом. Осідок т-во матиме в Харкові, а філію у Києві та, по змозі, в інших містах України.

Заслухано було також доповіді представника Всенародньої Книгозбірни України т. Пастернака про підготовку робітників книги і представника Наукової Книгозбірни Київських Вищих Шкіл т. Рубінштейна, про катедру бібліології. По першому питанню ухвалено обмежитися (через брак потрібних коштів) частковою підготовкою робітників книги і в першу чергу провести підготовку бібліотечних робітників. Для цього визнано потрібним підвищити політичну й загальну освіту бібліотечних шляхом курсів, семінарів то-що. Найкращим методом підвищення кваліфікації визнано метод практичної роботи. Конкретно ухвалено домагатися заснування інституту практикантів і 3-х бібшкіл в Києві, Харкові та Одесі, катедри бібліотечногознавства при І. Н. О. і заведення практичного курсу бібліотечногознавства на 3-хрічних педкурсах.

Зокрема визнано потрібним, як найшвидче розпочати підготовку індексаторів по різних галузях наук.

По другому доповіді (Рубінштейна) визнано бажаним організувати катедру бібліології за принципом виробничим, будуючи їх навколо найбільших бібустанов, підпорядкованих Наркомосвіті.

Теоретичну частину Наради закінчив представник Кам'янець-Подільської Книгозбірни при В. Ш. т. Сухопаров, цікавим докладом про вивчення місцевої книги.

Нарада погодилася з докладчиком, що хід революційних подій викликав силу видань місцевого значіння і що настав час заснувати при книгозбірнях відділів місцевої книги.

З практичних питань бібліотечної та бібліологічної роботи винесено постанови про техніку закупу закордонних видань для українських книгозбірень, про збереження на терені України повних комплектів видань революційного часу, про масове виготовлення річей бібліотечних, про індексування й картографування, про концентрацію старовинних і дорожніх книжок і чужоземних видань.

Окремо треба занотувати постанову про Всеукраїнську бібанкету, що нею (через У. Н. І. К.) маєтсья

охопити всі бібустанови України і виявити—історію їх, підлеглість, фінансування, поповнення, техніку, класифікаційну систему, книжковий фонд і читання, персонал, склад читачів і методи біброботи.

В останньому слові представниця Наукового Комітету А. І. Ряппо зробила підсумки праці Наради, зазначивши значне підвищення темпу наукової біброботи на Україні. Нарада закінчилася прийняттям побажання про зміцнення Української Книжкової Палати, як єдиного апарату книжкового постачання для науково-бібліотечних установ і про те, аби Науковий Комітет підніс перед Колегією Н. К. О. питання про затвердження й реалізацію постанов і ухвал Наради.

Постановлено сповістити про ухвали Наради Наркомоси Союзних Республік і надіслати привітання органам Влади, Міжнародному Бібліографічному Інституту в Брукселі й Всенародній Бібліотеці України при В. У. А. Н.

С. Дз—ко.

ЖОВТНЕВІ СВЯТА.

— Після параду на площі Тевелева відбулось урочисте відкриття пам'ятника т. Артему.

— Трупа ім. І. Франка п'єсою німецького комуніста Толера «Евген нещасний» відкрила свою роботу в Малому Театрі. На відкритті виступили з привітанням: заступник НКО Ряппо, Пельше, І. Кулик («від Гарту»), С. Пилипенко (від «Плугу»), Федюченко (від укр. шкіл), Полоцький (від Українбанку), представник від Всерабісу та інші. Гната Юру, як керівника трупи, було зустрінuto довгими оплесками.

— По всіх пунктах ліквідації неписьменности відбулись випуски слухачів.

— Вийшли дитячі часописи: «Юний Спартак» і «Красная Звездочка».

В ТЕХНОЛОГИЧНОМУ ІНСТИТУТІ ІМЕНІ В. І. ЛЕНІНА.

Харківський Технологічний Інститут, (б. імператора Александра III) на шості Жовтневі свята перейняв назву Інститута імені В. І. Леніна. Склад студентства в цьому Інституті майже

весь пролетарський за невеликим винятком. Студентство Інституту починає об'єднуватись в різні гуртки: в драматичний, хоровий, музичний, гімнастичний. В Інституті мається Науково-Технічний клуб, де викладаються лекції науково й взагалі культурно-освітнього характеру; крім того, є кіно-театр, де кожному суботу на екрані демонструються картини. Театр одвідується, як службовцями, так і студентами. Студенським комітетом видається стінна газета «Красний Технолог», в котрій освілюється життя школи. Силами студентів організовано свою палітурню, де працюють виключно студенти. При книгозбірні імені Л. Толстого існує читальня—завжди свіжі газети й часописи. Інститут має підшефні частини, де працюють студенти по ліквідації неписьменности між червоноармійцями.

— Вечір мистецтва. 17/XI на користь незаможних студентів-скавородинців у помешканні Грінченківської гімназії відбувся вечір, в якому брали участь хор ім. Леонтовича, артисти опери Литвиненкова-Вольгемут, Донець, Лебединський і літерати Остап Вишня та Тичина.

ВИЩА НАУКОВО-РЕПЕРТУАРНА РАДА.

Рада існує з 1920 року при відділі мистецтв Головополітосвіти НКО УСРР. Сюди входять відповідальні робітники відділу, представники від різних партійних і державних організацій, а також фахівці у справах театру.

За минулий рік Рада продовжувала роботу попередніх років. Переглянуто було по-над 870 п'єс російського репертуару, приблизно стільки ж п'єс українського репертуару, до 75 п'єс дитячого репертуару, до 71 опер і 46 оперет, більше 46 кіносценаріїв.

П'єси розглядалося з ідеологічного та художньо-театрального боку.

Багато п'єс старого репертуару відкинуто, як непотрібний уже, старий (особливо що до п'єс так званого «малоросійського» репертуару) в театрі елемент, що відбиває забутий побут, з старою ідеологією. Ці п'єси не знайшли місця серед дозволених до постановки.

З п'єс нових авторів, написаних уже під час революції, виявилось кілька таких, що з успіхом можуть замінити п'єси старого репертуару і які можна рекомендувати; правда, таких небагато, але слід сподіватися, що оголошений відділом мистецтва конкурс на нові п'єси (переважно для сільських і робітничих театрів, українською мовою) викличе приплив їх і збагатить репертуар. Репертуарна Рада особливо уважно ставиться до п'єс нових авторів, яким дає вказівки виправити п'єсу і після цього наново їх переглядає.

Списки п'єс, вироблені репертуарною Радою, є в провінціальних відділах політосвіти. Театри, які гастролюють по провінції—як театр Мейерхольда, студії МХАТ, театри Михайличенка, Курбаса та інші, знайомлять і публіку, і артистів з новими досягненнями в театрі, а саме існування студій Михайличенка та Курбаса каже за те, що матеріал для створення нового театру—вже готовий.

ДЕРЖАВНИЙ ТЕАТР ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА.

За короткий час в державній українській драмі пройшли п'єси: «Егвен нещасний»—Толера, «Йоля»—Жулавського, «Гріх»—Винниченка, «Фуенте Овехуна»—Лопе-де-Вега, «Суєта»—Тобілевича, «Мірандоліна»—Гольдони.

Зараз в театрі йде підготовка нових п'єс, переважно з репертуару німецьких драматургів експресіоністів.

Мистецька ідеологія й шлях мистецьких шукань театру полягає в розрішенні «пекучого» питання—яким чином, якими мистецькими засобами підійти найближче до пролетарських мас. В той час, як Мейерхольд задався метою досягнути цього шляхом зовнішньої машинізації сил (головним чином—руху) і поступовим переходом до машинізації емоцій,—театр ім. Ів. Франка, як раз навпаки, вихідним пунктом ставить емоцію, рахуючи, що це є найпевніша лінія, в якій праця може дати найбільше плюсів: тільки внутрішнім глибоким переживанням можна сильно вплинути на глядача й сподіватись на його довіря. Що до зовнішнього—театр, використовуючи експеримен-

тальним шляхом нові системи, будуватиме їх виключно на відгуках глибокого почуття й певен, що тільки воно може бути в даному разі критерієм і що тільки при таких методах можна сподіватись в праці на здійснення своїх переконань.

Внутрішній рух, нерв, емоція—стимул творчої праці актора-франківця, решта—додаток, який машинізується на цих базисах і втілюється в образ яскравої експресії.

Кід глибокого змісту внутрішнього до сильного змісту зовнішнього. Детальна розробка цього принципу є завданням сучасної й майбутньої праці театру.

Головні висновки втілення емоцій, до яких театр прийшов в своїх шуканнях, це—закінчене слово й сильний звук, високий тон, паралізуючий всі напівчуття й напівобразовки й рішуча, до певної міри навіть різка, хвилююча тактировка тону.

Крім праці над п'єсами, в театрі провадяться обов'язкові вправи з пластики, яким надається велике значіння в зв'язку з утворенням на тлі емоцій відповідного жесту й руху.

Покладаючи в основу своєї внутрішньої будівлі сили пролетарського походження й пролетарських переконань, театр має на меті на таких же підвалинах організувати драматичну студію, до чого вже розпочаті відповідні заходи.

Держ. Драм. Академ. Театр борсається в якомусь зачарованому колі старовинної макулатури. Водевіль, французький фарс, мелодрама—«Ростан», «Грелка», «Тайна Нельской Башни», «Обладание»—ось репертуар Госдрами. Не рятує становища театру досить талановита гра більшості артистів і навіть «сам» Петіпа.

У публіки театр не користується успіхом.

Держ. ж. о. п. е. р. а. Репертуар Держ. опери складається з «поважних» складних і цікавих опер, але почувається брак свіжої режисури в театрі. Усе йде «по старинке», трафаретно. Ті ж групировки хорів, старе вбрання, старі декорації (хоча й на нових полотнищах), навіть мізансцени так настирливо говорять про те, що Революція в театрі—«звук пустой» для опери. І лише балет намагається своїми спробами пірвати з рутинною в опері.

— Новий Театр. Це типовий театр мініатюр розрахований на певну аудиторію дрібнобуржуазного міщанства та непманів. Театр для тієї публіки, яка звикла заходити до «храму Мельпомени» як стій: «в пальто й калошах»...

Такий же точнісінько «Уголок Артиста» і «Арлекин»...

— Єврейський Театр гастролює зараз у Харкові не без успіху в публіки.

Великим лихом Єврейського театру являється відсутність нового, сучасного, оригінального репертуару. Театр переспівує старих драматургів...

— В Робітничому Театру Металістів (район Петінки). Це, майже єдиний як слід організований районний робітничий театр. Більшість артистів-виконавців є самі робітники-студії, котрі працюють довгий час над удосконаленням своєї техніки й поволі наближаються до виправлення своєї ідеологічної лінії.

Особливої уваги заслуговує постановка цим театром п'єси Толлера «Машинобойці» («Разрушители машин»).

— «Дитячий Театр» або «Гос. театр для дітей» (під ідейним і іншим приводом Головоцвиху). Поки-що «нового» не сказав нічого. Відбулось... кілька вистав п'єси «Бум і Юла» по російському, от і усе...

— Краснозаводський театр (б. Нардом) має в своєму розпорядженні досить пристойний колектив професійних артистів. Репертуар складається з п'єс: «Фуенте Овехуна», «Шут на троне», «Красный петух»... «Таланты и поклонники», «Сестры соперницы», «Золотое дело», «Тайна Нельской башни».

— Театральний «Гарт». В спілці пролет. письменників «Гарт» виникла думка про створення подібної їй організації пролет. мистців театру й аматорів робітничого театру. З постанови пленуму спілки скликано було збори гартівців, кількох молодих артистів і робітників-аматорів. На зборах постановлено закласти спілку театрального «Гарту». Завдання спілки об'єднати й організувати самодіяльність діячів і симпатиків робітничого театру, як одного з чинників творення майбутньої комуністичної культури.

Обраному Орг. Бюро, в котре ввійшли П. Тичина, В. Коряк, Любченко, Смоліч і Кудь, доручено скликати ширші збори, виготовити план роботи спілки й вжити заходи до її оформлення.

— Робітничий сель-театр. Спілка селянських письменників «Плуг» розпочала організацію спеціально робітничо-селянського пристосованого для клубів і сельбудів театру. Основне ядро плужан і співчуваючих в складі С. Пилипенка Остапа Вишні, Дм. Грудини, Костя Котка та инш. розпочало свою роботу в першу чергу по створенню відповідного репертуару.

— Терабмол складає ініціативна група по заснуванню в Харкові театру робітничої молоді на взірець Мейерхольдівського. «Терабмол» засновано Харківським Губкомом КСМУ як зразковий робітничий театр.

Ідеологія театру—марксизм, форма—новий реалізм, що дивиться на життя в широкому світовому масштабі. Курс театру—площа й народні маси. У завдання театру входить також і утворення виховуючої школи для робітничої молоді, а для цього при ньому мають бути утворені виробничі майстерні: електро-технічна, бутафорська, декоративна та інші.

— Харківський Пролеткульт дав свою першу виставу «Газ» Кайзера в день Жовтневої Революції під проводом режисера Уразової.

— В центральному Сельбудинкові. На Благовіщенському базарі відкрита перша зразкова чайня Центрального Сельбудинку з заїзним двором, агрономичною й юридичною консультацією та читальнею. Чайня обслуговуватиме селян, що приїждять з сел на базар.

МУЗЕЙ СЛОБОДСЬКОЇ УКРАЇНИ.

В центрі міста на б. Університетській горці притулився «Музей Слободської України». Складається він із 14 залів, де розміщені відділи музею: історичний—імени Г. Ф. Квітки-Основ'яненка, мистецький, де переховуються численні праці добре відомого С. І. Василь-

ківського, що заофірованою музею небіжчиком, і етнографічний імени А. А. Потєбні. Окрім того, є книгозбірня, що складається з цінних стародавніх книг і зшитів. Над організацією останньої багацько працював покійний проф. Н. Ф. Сумців, які взагалі над організацією всього музею, й зараз подано до Наркомосвіти прохання про надання книгозбірні назви: «імени академіка Н. Ф. Сумцова».

В музеї перед очима глядача, як жива, повстає стара Слобожанщина в дрібних рисах свого побуту. Від архітектурних зразків хат, церков то-що, що подає в своїх працях Васильківський, до найдрібніших річей першого вжитку: убрання, одяг, зразки плахт, мережок, наміста й дукачі, дитячі іграшки, ріжноманітний посуд. Величезна колекція писанок, колекція обрядових страв (весільні шишки то-що) і хатні приладдя, речі до освітлення й до палення, домороблені свічки, вози, колеса, хліборобські й риболовні знаряддя й т. и. Усього й не перелічити.

Із випадкового відчиту видно, що музей за три місяці відвідало 1976 чоловік, з них: 34 екскурсії з 999 чоловік і окремих відвідувачів 977 чолов. З загальної кількості їх було приїзжих: з екскурсіями—224 чоловік і окремих відвідувачів—118 (з Донбасу, Полтавщини, Київщини, Волині й Поділля, Москви, Криму, Кавказу й навіть Далекого Сходу).

Завітали й чужоземні відвідувачі: представники німецького генерального консульства й польського та чеського консульства—10 чоловік.

Поділ відвідувачів такий: робітників—1104 ч., селян—109 ч., військових—87 ч., останні учні, радслужбовці й інші.

З експонатів і книгозбірні користалися представники науково-дослідчої катедри ХІНО, учасники залізнич. клубу й студенти Художнього Технікуму (53 чол.).

Як видно з вищенаведених даних, кількість відвідувачів поступово збільшується, також зростає серед працюючих інтерес до музею, принаймні, запис на екскурсії іноді робиться за три тижні наперед.

Що до зовнішнього вигляду, музей справляє гарне враження, але є й негативні сторони. По-перше, занадто

малі штати молодших службовців; по-друге, й це головне, бракує каталога, а власне й «живого каталога», тоб-то популяризатора, який би обслуговував хоч би, принаймні, екскурсії. Для більшості невідвідувачів це матиме велике значіння.

Музей для огляду відчинено щодня до 5 години.

МУЗИЧНЕ ЖИТТЯ.

— «Дух Леонтовича». (Держ. Укр. Хор ім. Леонтовича). За перший місяць нового сезону хор улаштував у м. Харкові шість концертів. Найбільш цінними й цікавими з боку ідей та змісту були програмові вечори: «вечір пролетарської поезії в музиці» і «галицький музичний вечір». Ці вечори були початком здійснення плану хорової праці на зимовий сезон 1923—24 р. й ще раз довели серйозність і велике значіння концертної діяльності «Духу». Решта концертів комбінувалися так, аби аудиторію повніше познайомити з музичними новинами й поступом музичного мистецтва за час революції; в програмі кожного з цих концертів був відділ музики до поезії сучасних пролетарських поетів. Концерти були влаштовані: для робітників транспорту в Управл. Півд. залізниць; для червоноармійців 68 полку в день роковин полка; в театрі б. Мусурі на культфонду «ЧОН» («часть особого призначення») і для юнаків Школи Червоних Старшин в день 3-х роковин школи.

Черговими програмовими вечорами хору є:

«Вечір поезій П. Тичини в музиці» й Лисенківський вечір в день роковин смерті.

— Вок.-музична студія при факультеті соціаль. ХІНО. З наступом академічного року студія розпочала свою працю. Завдання студії: виховання музичного смаку у майбутніх педагогів, оволодіння технікою мистецтва в мірі, необхідній педагогу й педагогізація художніх засобів музичного мистецтва в справі виховання дітей.

В студії цього року працюють біля 150 студентів.

ТРИДЦЯТІ РОКОВИНИ СМЕРТІ ЧАЙКОВСЬКОГО.

Тридцять років смерті композитора Чайковського в Харкові відзначено постановкою в Держопері ойго опери «Мазепа». Перед початком вистави оркестром була виконана остання частина Патетичної Симфонії. На сцені пишався портрет композитора, зфотографований з Чайковського, коли він перебував в останнє в м. Харкові.

Б. Яновський, згадуючи про творчість Чайковського, пише в «Комуністі»:

У Чайковського не було певних ідеалів в опері, поступова течія в сторону музичної драми цілком не торкнулась його. Реформи Вагнера, а також і поривання Даргомижського та Мусоргського для нього були чужими: він залишився ідеологом старовини, «опери» в настоящому змісті цього слова.

У СПІЛЦІ СЕЛЯНСЬКИХ ПИСЬ- МЕННИКІВ «ПЛУГ».

У понеділок 3-го грудня відбулася 83-тя вечірка «П л у г у». Останні місяці робота харківської групи плужан проходить під знаком поглиблення та удосконалення техніки писання, а також виправлення ідеологічного рівня. Спостерігається цікаве явище: певні групи плужан—поетів чи прозаїків, майже в однаковій мірі піднімаються на вищі щаблі свого розвитку,—серед них ще немає визначних талантів, ще ніхто з плужан не дав дуже помітного якогось твору, але оце саме може як раз і цінно для творчого колективу... На останніх вечірках «Плугу» зачитувалося дуже багато творів, як плужанських, так і неплужанських. Авдиторія «Плугу» розрослася до того, що важко стало провадити вечірки в залі Сельбудинку і вони були перенесені до Укр. Держ. Драм. театру. 81-ша вечірка «Плугу» разом з «Гартом» та трупою імени Ів. Франка була присвячена обміркованню питання про Жовтневий блок мистецтв. Виникла надзвичайно цікава дискусія по-між т. С. Пилипенком, головою «Плуга», та В. Блакитним, головою «Гарту», на яку жваво реагувала й авдиторія.

«Плугом» було улаштовано кілька вечірок на околицях міста та в робітничих районах: в паровозних майстернях, в школі Червоних Старшин, в клубі Півд. Окр. Залізниць,—ці вечірки збирали досить численну авдиторію й проходили дуже вдало.

Все більше й більше поширюється робота «Плуга» на периферії. У неділю 2-го грудня відбулося урочисте святкування 1-ї річниці існування Полтавської філії «Плуга». На свято прибули члени Ц. Б. «Плуга» т.т. І. Шевченко, А. Панів, Петро Панч та т.т. Остап Вишня й С. Божко. Зал Полтавського клубу радробітників не могла вмістити всієї публіки (по-над тисячу душ). Було заслухано привітання від багатьох установ, між іншим від ЦК КСМУ, від Полтавського Губкому КСМ, від часопису «Радянська Освіта», від редакції «Червоні Квіти», від Полтавського Кубуч-а та від т.т. П. Тичини і М. Хвильового... Програм вечору був самий різноманітний,—крім читання творів Полтавських та Харківських плужан, ще виступав хор Полт. ІНО, гурток хорової декламації Кооперативного Технікуму та кобзарі... Ювілейний вечір зробив на авдиторію надзвичайне враження.

— Заснувалася філія «Плуга» в м. Тифлісі.

— На цукроварні біля ст. Конотоп заснувався літ. гурток «Плуга», який має більше 100 членів.

— В Харківській Школі Червоних Старшин утворився літ. гурток «Плуга», в якому по-над 30 членів.

— На Харківських підкурсах ім. Г. Сковороди заснувався літ. гурток «Плуга» з 15 членами. Уже відбулося 4 вечірки, на яких читались і твори членів гуртка.

— З перших чисел грудня розпочалися регулярні вечірки-понеділки Миргородської філії «Плуга».

— В м. Лубнях існує філія «Плуга», яка улаштовує свої вечірки в помешк. Окр. Сельбудинку.

— В м. Кременчуці утворилася ініціативна група, яка має на меті закласти філію «Плуга».

— У Києві останніми днями теж засновано літгурток «Плуга».

— В газеті «Селянська Правда» що-тижня виходить літературна сторінка «Плуга», в якій друкується, крім літературного матеріалу, моло-

дих творчих сил, також і статті інформаційного змісту для літгуртків на провінції. Почала виходити сторінка «Плуга» в Полтавській газеті «Червоне Село».

ЦБ «Плуга» провадить нині роботу до заснування філій «Плуга» в м. Катеринославі, в Донбасі та на Одещині, а також вживає заходів до зміцнення уже існуючих відділів спілки.

І. Ш.

— Лабораторія «Цех поетов». Російськими молодими поетами засновано в Харкові лабораторію поетичної творчості під назвою «Цех поетов», де провадиться гурткова робота самоосвіти й удосконалення в галузі вивчення поетичної творчості. Беруть участь слідуючі поети: Е. Хазін, М. Волосевич, Рудерман, Красновський, Лягавка та інші. Літератори: Меттер, Савельєва й інші.

У ВИДАВНИЦТВІ «ЧЕРВОНІЙ ШЛЯХ».

До цього часу Ви-во «Червоний Шлях» випустило такі книжки:

1. Х. Г. Раковський. Союз соціалістичних радянських республік (розійшлося).

2. В. Поліщук. Адигейський співець. Поема.

3. Проф. С. Остапенко. Вічний революціонер (Донбас).

4. Асп. А. Ковалівський. Питання економічно-соціальної методи в історії літератури.

5. Х. Г. Раковський. П'ять років української радянської влади (розійшлося).

6. Проф. С. Семковський. Що таке марксизм? Начерк (розійшлося).

7. Е. Берглер. Фашизм. Начерк. (розійшлося).

8. М. Скрипник. Історія пролетарської революції на Україні. Короткий начерк з малюнками.

Видавництво закінчило друкувати в продаж такі книжки: В. Чередищенко. «Артистка без ролів». П'єса на 3 дії, що друкувалася в числіб—7 «Червоного Шляху», і Гн. Хоткевича «Гуцульські образки»—збірка, до якої, окрім образків уміщених в «Червоному Шляху», увійшло ніде не друковане оповідання «За Юріштаном».

Видавництво закінчило переклад і здало в друк книжку Проф. С. Семковського Конспект лекцій з історичного матеріалізму і закінчує переклад книги І. Дашковського—Конспектований курс політекономії.

Обидві книжки мають вийти з кінцем біжучого року.

Видавництво спільно перекладає книгу Л. Троцького—Література і Революція, що йно видану у Москві «Красною Новью». Книжка розміром в 25 ар. унів і має вийти по-українському двома випусками.

Видавництво веде переговори з поетом Бурхардом (Київ) відносно видання переложеної ним з німецької мови збірки «Залізні сонети». Збірка є анонімним твором кількох німецьких авторів і містить зразки німецької революційної лірики.

На замовлення ДВУ Видавництво випустило дитячу п'єсу П. Капельгородського «Чарівна сопліка». П'єсу ухвалив до постановки Научпедком Головоцвику.

Видавництво веде переговори з П. Тициною в справі видання третьої збірки поезій і з М. Хвильовим про видання другої книжки новель.

Видавництво лагодить до друку альманах молодих авторів «Місто». Альманах мститиме твори, що мають міський побут.

Видавництво ухвалило до друку п'єсу Давидовича-Антоненка «Лицарі абсурду» й повість Бузька «Лісовий звір». Обидві речі мають друкуватися в «Червоному Шляху» і вийдуть окремими брошурами.

Проф. Яворський працює над обробкою своєї «Короткої історії України», що має вийти другим виданням. Окрім дрібних змін і виправок, має бути наново переглянуто ілюстративний матеріал. Ілюстрації першого видання, уміщені без відому автора, будуть замінені іншими.

Видавництво «Червоний Шлях» запропонувало проф. Яворському видати перероблену «Коротку історію» своїм накладом.

— Кооперативне Видавництво «Рух» в Харкові останніми часами випустило: Карпенко-Карий—«Наймичка» і «Чумаки» (обидві п'єси дозволені до вистави в виданні «Руху»); Винниченко, том 1, книжка 1 і 2; М. Горбань; «Новий список літопису: Краткое

описание Малороссии»; Гжицький—«Трембітині тони», збірка поезій. Друкуються: Винниченко—Твори т. II і III; Карпенко-Карий—«Хазяїн», «Лиха іскра», Тогобочний;—«Борці за мрії»; Франко—«Учитель», «Украдене щастя», «Будка ч. 27», «Майстер Чирняк»; Запольська—«Моральність Дульської» і «В гірничій діброві»; Потапенко—«Ряса». Виготовано до друку—М. Плевако—Хрестоматія нової української літератури ч. I; Мамонтів—Ave Maria (п'еса) і «Збірка поезій»; Винниченко—«Твори, т. IV—VI»; Повне видання творів Івана Франка (крім наукових праць і публіцистики), що розраховано на 28 томів. Видавництво «Рух» дістало згоду на друкування творів Франка від наслідників автора, що уповноваження своє на УСРР дали на руки члена правління «Руху» Лизанівського. Перших три томи оповідань і 21 і 22 томи поезій і поем будуть здані до друку в половині грудня. В. Стефаник прислав на руки Ів Лизанівського збірку ніде ще надрукованих нових оповідань, що вийдуть накладом «Руху».

«Збірник художньої прози. Виготовлено до друку збірник художньої прози, в якому будуть уміщені оповідання таких авторів: О. Копиленка, І. Сенченка, П. Панча, В. Вражливого, Г. Коцюби, Христового й Миколи Хвильового.

«Вісти» Вуцк'а що-тижня випускають додаток «Література, Наука, Мистецтво».

«Селянська Правда» (орган Ц. К. К. П. (б) У. і Всеукр. Центр. Комісії Незам. Селян) що-тижня дає літературний куток, де друкуються твори «Плужан». При «С. П.» буде виходити антирелігійний журнал «Пекло».

Рос. газета «Коммунист» по неділях виходить з літературною сторінкою, в якій містить переклади з сучасних українських письменників.

О. Білецький видрукував книгу «В мастерской художника слова». Написав ряд статей по історії західного письменства.

«Яків Шовковий-Моньченко (робітник) написав п'єсу «Язик убивця».

Григорій Петніков написав книгу поезій «Баюм»; редагує для Держвидава Антологію нової німецької прози «Молодая Германия»; складає два збірники «Сказки первобытных народов».

НА ХАРКІВЦІНІ.

Валки. Держ. Український хор ім. М. Лисенка. Цього літа хор організував без жадної допомоги ряд концертних подорожів по повіту; концерти відбулися по с. с. Сніжкові, Іванівці, Коломаці, Люботині, Водолазі й т. д.

Всюди концерти проходили з великим успіхом і викликали ентузіазм серед селян.

Суми. Зразковий хор ім. М. Леонтовича. 30 вересня хор влаштував ювілейний вечір з нагоди перших роковин своєї діяльності по такому програмі:

1. Урочисте засідання з приводу роковин хора.

2. Великий концерт з народних пісень, класичної й революційної вок. музики.

3. Виставка—відчит роботи за рік. Влітку хор зробив кілька концертних подорожів по містечках Сумської округи.

В репертуарі хора по-над 100 п'єс. Керує хором вільний художник П. Леонтиїв, заходами якого організовано кілька числених хорів по округі: в Білопільлі, Юнаківці, Лебедині, Степанівці та инш.

с. Гіївка. Селянський хор при клубі КСМУ. Хор організовано по-весні б. р. Робота провадиться під загальним керуванням художника К. Сліпка й студентки педкурсів тов. Немоловської. За літо хор дав кілька концертів на селі з метою поширення серед селянства нар. пісні в ар. М. Леонтовича й революційних композицій. 22-IX хор дав концерт у Харкові для робітників і держ. млина.